

Julita Komosa

<https://orcid.org/0000-0002-2192-964X>

Instytut Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk

II Rzeczpospolita we współczesnej historiografii ukraińskiej

Zarys treści: Artykuł prezentuje obraz II Rzeczypospolitej we współczesnej historiografii ukraińskiej. Na podstawie analizy wybranych publikacji oraz artykułów naukowych autorka rekonstruuje wizerunek Polski okresu międzywojennego. Obecnie historiografia ukraińska przeżywa trudny okres ze względu na toczącą się wojnę ukraińsko-rosyjską i wywieraną na nią wydatną presję polityczną oraz społeczną. Ewidentnie jednak jest zainteresowana badaniem relacji polsko-ukraińskich, a szczególnie okresu II RP. Rozwój historiografii w tym kierunku ma na celu „wypełnienie” białych plam w ukraińskiej pamięci zbiorowej.

Outline of content: The article portrays the Second Polish Republic as presented in contemporary Ukrainian historiography (after 2000). Based on the analysis of selected publications and scholarly articles, the author reconstructs the image of Poland in the interwar period. Currently, Ukrainian historiography is going through a difficult period due to the ongoing Ukrainian-Russian war and is subjected to considerable political and social pressure. Evidently, however, Ukrainian historiography is interested in the study of Polish-Ukrainian relations, especially throughout the period of the Second Polish Republic. The development of historiography in this direction aims to fill in the white gaps in the Ukrainian collective memory.

Słowa kluczowe: II Rzeczpospolita, historiografia ukraińska, białe plamy, polska polityka narodowościowa, prometeizm, Józef Piłsudski, koncepcja federacyjna, koncepcja inkorporacyjna

Keywords: Second Polish Republic, Ukrainian historiography, white gaps in memory, Polish national policy, Prometheism, Józef Piłsudski, federative concept, incorporative concept

Setna rocznica odzyskania przez Polskę niepodległości i obchody stulecia powołania Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej (ZURL), a także Ukraińskiej Republiki Ludowej (URL; której setna rocznica powstania przypadała w 2017 r.) skłaniają do refleksji nad relacjami polsko-ukraińskimi w dwudziestoleciu międzywojennym.

Temat jest tym bardziej interesujący, że w wyniku niesprzyjającej koniunktury międzynarodowej Ukraincom nie udało się w ostateczności stworzyć własnego niepodległego państwa i zostali powtórnie „rozdarci” przez swoich sąsiadów – z jednej strony przez Związek Sowiecki, z drugiej zaś przez odradzającą się Polskę. Tak ważne okrągle rocznice zachęcają do pochylenia się nad problemem, jak współcześnie historiografia ukraińska postrzega II Rzeczpospolitą, w której granicach znaleźli się Ukraińcy z zachodniej Ukrainy? Jaki obraz odrodzonej wówczas Polski kreuje? Właśnie te zagadnienia stanowią przedmiot niniejszego artykułu.

Tematyka jest tym ciekawsza, że nie doczekała się zbyt wielu publikacji w polskim dyskursie naukowym. Trudne relacje polsko-ukraińskie (nie tylko w okresie międzywojennym) opisuje raport z badań (socjologicznych, nie historiograficznych), opracowany przez Joannę Konieczną, pt. *Polska – Ukraina. Wzajemny wizerunek*¹, a także monografia pod redakcją Roberta Traby, pt. *Tematy polsko-ukraińskie. Historia. Literatura. Edukacja*². Na uwagę zasługuje również zbiór materiałów II Międzynarodowego Seminarium Historycznego „Polska–Ukraina: trudne pytania”, pt. *Stosunki polsko-ukraińskie w latach 1918–1947*³. Należy jednak zaznaczyć, że nie mają one charakteru *stricte* historiograficznego. Traktują raczej o trudnych relacjach polsko-ukraińskich w międzywojniu.

Problematykę poruszaną w niniejszym artykule podejmują natomiast częściej ukraińscy historycy – jednym z nich jest Andrij Portnov, który rozważa trudne tematy pamięci narodowej Polaków, Ukraińców oraz Rosjan w jednym z rozdziałów monografii *Historie dla domowego użytku. Eseje o polsko-rosyjsko-ukraińskim trójkącie pamięci*⁴. Tematykę podobną do przedstawianego zagadnienia przybliżają badaczka ukraińska Iryna Matsevko w artykule naukowym *Wizerunek Polski i Polaka we współczesnej historiografii ukraińskiej, w podręcznikach oraz świadomości obywateli*⁵ (nie jest to jednak publikacja poświęcona wyłącznie obrazowi II Rzeczypospolitej) oraz historyk ukraiński Leonid Zaszkiłniak w publikacji *Historia Polski w ukraińskiej historiografii i współczesnej świadomości Ukraińców początku XXI stulecia*⁶. Nad problemem percepcji II RP przez współczesną historiografię

¹ J. Konieczna, *Polska – Ukraina. Wzajemny wizerunek*, Warszawa 2001.

² *Tematy polsko-ukraińskie. Historia. Literatura. Edukacja*, red. R. Traba, Olsztyn 2001.

³ *Polska – Ukraina: trudne pytania. Materiały II międzynarodowego seminarium historycznego „Stosunki polsko-ukraińskie w latach 1918–1947”*, Warszawa, 22–24 maja 1997, t. 1–2, Warszawa 1998.

⁴ А. Портнов, *Історії для домашнього вжитку. Есеї про польсько-російсько-український трикутник пам'яті*, Київ 2013.

⁵ I. Matsevko, *Wizerunek Polski i Polaka we współczesnej historiografii ukraińskiej, w podręcznikach oraz świadomości obywateli*, <http://www.belfer.muzhp.pl/index.php?module=details&id=94> (dostęp: 19.09.2018).

⁶ Л. Зашкільняк, *Історія Польщі в українській історіографії і суспільній свідомості українців початку XXI століття*, s. 1–2, <http://jazon.hist.uj.edu.pl/zjzd/materialy/zaszkielniak.pdf> (dostęp: 9.08.2018).

ukraińską pochyłają się również Jurij Perga w artykule *Społeczno-polityczny rozwój Ukraińców i Podlasia (1918–1939): historiografia problemu*⁷ oraz Wasyl Futala w publikacji *Polityka narodowościowa Polski na zachodnich ziemiach Ukrainy w latach 1920–1930: współczesne ukraińskie spojrzenie*⁸. Literatura na temat współczesnej historiografii ukraińskiej, a przede wszystkim wizerunku II RP, jaki ona prezentuje, jest jednak dość ograniczona.

Optymizmem na tym polu napawa jednak polsko-ukraińska współpraca archiwalna między Instytutem Pamięci Narodowej a Służbą Bezpieczeństwa Ukrainy, która trwa od 2001 r. W jej ramach w latach 2004–2005 zorganizowano obchody roku polskiego na Ukrainie i roku ukraińskiego w Polsce. Owocem współpracy na tym polu są istotne publikacje archiwalne, które mogą przyczynić się do rozwoju wzajemnych badań na temat historii lat trzydziestych i czterdziestych XX w. i trudnych relacji polsko-ukraińskich⁹. Warto wymienić tutaj następujące pozycje: *Polskie podziemie 1939–1941. Lwów, Kołomyja, Stryj, Złoczów*¹⁰, *Przesiedlenia Polaków i Ukraińców 1944–1946*¹¹, *Polskie podziemie 1939–1941. Od Wołynia do Pokucia*¹², *Akcja „Wisła” 1947*¹³, *Polacy i Ukraińcy pomiędzy dwoma systemami totalitarnymi 1942–1945*¹⁴, *Operacja „Sejm” 1944–1946*¹⁵, *Wielki Głód na Ukrainie 1932–1933*¹⁶.

Ważne osiągnięcia na polu archiwistyki mają również sami Ukraińcy. Na uwagę zasługują zbiory materiałów i dokumentów archiwalnych *Zachodnioukraińska Republika Narodowa 1918–1923*¹⁷ oraz *Ukraina i Polska w latach 1920–1939. Z historii dyplomatycznych relacji USSR i II Rzeczypospolitej*¹⁸. Niestety II Rzeczpospolita nie doczekała się jeszcze oddzielnej publikacji.

⁷ Ю. Перга, Суспільно-політичний розвиток українців Холмицини і Підляшшя (1918–1939 рр.): історіографія проблеми, „Сторінки історії” 40 (2015), s. 113–122.

⁸ В. Футала, Національна політика Польщі на західних землях України у 1920–1930-х рр.: сучасне українське бачення, „Східноєвропейський історичний вісник” 5 (2017), s. 77–87.

⁹ *Polska i Ukraina w latach trzydziestych–czterdziestych XX wieku. Dwadzieścia lat polsko-ukraińskiego projektu naukowego 1996–2016*, red. J. Bednarek, J. Szapował, Łódź–Warszawa–Kijów 2018, s. 22–23.

¹⁰ *Polskie podziemie 1939–1941. Lwów, Kołomyja, Stryj, Złoczów*, Warszawa–Kijów 1998.

¹¹ *Przesiedlenia Polaków i Ukraińców 1944–1946*, Warszawa–Kijów 2000.

¹² *Polskie podziemie 1939–1941. Od Wołynia do Pokucia*, cz. 1–2, Warszawa–Kijów 2004.

¹³ *Akcja „Wisła” 1947*, Warszawa–Kijów 2006.

¹⁴ *Polacy i Ukraińcy pomiędzy dwoma systemami totalitarnymi 1942–1945*, cz. 1–2, oprac. nauk. G. Motyka, J. Szapował, Warszawa–Kijów 2005.

¹⁵ *Operacja „Sejm” 1944–1946*, Warszawa–Kijów 2007.

¹⁶ *Wielki Głód na Ukrainie 1932–1933*, Warszawa–Kijów 2008.

¹⁷ О. Карпенко, К. Мицан, *Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Документи і матеріали*, т. 1, Івано-Франківськ 2001.

¹⁸ Н. Рубльова, О. Рубльов, *Україна – Польща 1920–1939 рр.: 3 історії дипломатичних відносин УССР з Другою Річчю Посполитою: Документи і матеріали*, Київ 2012.

Współczesna historiografia ukraińska

Na sposób postrzegania przez współczesną historiografię ukraińską II Rzeczypospolitej niewątpliwie rzutuje kryzys, jaki po rozpadzie Związku Sowieckiego sama przeżywa. Historiografia ukraińska sformułowała się dosyć późno, gdyż dopiero w drugiej połowie XIX w. Właśnie wtedy nastąpiło wydzielenie historii narodu ukraińskiego, który jako etnos stał się obiektem badań historycznych. Ojcem założycielem historiografii ukraińskiej jest Mychajło Hruszewski, który jako pierwszy stworzył „narodnicką” koncepcję historii Ukrainy oraz Ukraińców, wydzielając ją z historii innych narodów oraz państw – szczególnie Rosji i Polski¹⁹.

W okresie sowieckim ukraińska nauka historiograficzna wykazywała wysoki stopień izolacji, prowincjonalizacji, pogłębionych istnieniem licznych tabu. Doprowadziło to do odziedziczenia wielu „chronicznych chorób” starego systemu – brak specjalistów określonego profilu, jak np. mediewistów czy specjalistów zajmujących się antykiem. Poza tym Ukraina odziedziczyła wąskie spektrum badań historiograficznych – brakuje monografii oraz podręczników akademickich poświęconych nieukraińskiej historii; w centrum zainteresowań historyków wciąż pozostają dzieje ojczyste²⁰.

Upadek systemu komunistycznego i powstanie niepodległego państwa ukraińskiego sprzyjały decentralizacji, pluralizmowi oraz wzrostowi różnorodności publikacji akademickich. Jednocześnie postkomunistyczny *establishment* akademicki chciał utrzymać swoją dotychczasową pozycję²¹. Ta część ukraińskich historyków zachowała wówczas (w pewnym stopniu zmodyfikowane) tezy historyków sowieckich oraz sposób myślenia o relacji między państwem, „ludem” a elitami społecznymi. Interpretacja historii Europy Wschodniej, postrzegana wciąż jako wspólnota kulturowa Słowian wschodnich, promowana przez ukraińskich komunistów (koncepcja typu cywilizacyjnego), zdaniem Tomasza Stryjka pozostaje jednak poza nawiasem zainteresowań współczesnej historiografii akademickiej. Akcentowanie słowiańskiej jedności czy akceptacja „wyższości kulturowej” Rosji powodują, że koncepcja historii Ukrainy kreowana przez postkomunistycznych historyków stoi w sprzeczności z tą promowaną przez „obóz narodowy”. Zdaniem Stryjka wśród narracji o przeszłości praktycznie nie występują takie, które by otwarcie uznawały naród ukraiński za część narodu rosyjskiego czy ruskiego. Nie ma także takich prac, których autorzy deklarowaliby jawnie antyeuropejskie nastawienie czy wykluczaliby wpływ na dzieje Ukrainy krajów położonych na zachód od niej²².

¹⁹ Л. Зашкільняк, *Історія Польщі...*, s. 1–2.

²⁰ Я. Грицак, *Українська историографія: 1991–2001. Десятилетие перемен*, „Ab Imperio” (2003), № 2, s. 436–437.

²¹ *Ibidem*, s. 43.

²² T. Stryjek, *Jakiej przeszłości potrzebuje przyszłość? Interpretacje dziejów narodowych w historiografii i debacie publicznej na Ukrainie 1991–2004*, Warszawa 2007, s. 378–379.

Wraz z upływem czasu, rozwojem niepodległego państwa ukraińskiego i potrzebami społecznymi podział historyków ukraińskich, oparty na kryterium ideologicznym, stopniowo uległ dewaluacji. Rozwój państwowości ukraińskiej, dostęp do dorobku światowej historiografii, wzmożone kontakty z zagranicznymi historykami (w tym z polskimi) sprzyjają rozwojowi niezależnych badań nad ojczyzną przeszłością (i nie tylko).

W związku z powyższym bardziej zasadny jest podział środowiska ukraińskich historyków oparty na kryterium pokoleniowym. Klasyfikację tego typu zaproponował lwowski historyk Jarosław Daszkiewicz. Przedstawił on podział ukraińskich historyków na następujące generacje: pierwsza to historycy, którzy naukę rozpoczęli jeszcze w okresie stalinowskim; druga – średnia to historycy, którzy formułowali się w czasie stagnacji; trzecia – młodsza to tzw. dzieci przebudowy, które aktywnie włączyły się w ukraińską oraz zagraniczną naukę, ale które jednocześnie były/są „współczesnymi mitotwórcami”, gdyż są ideologicznie zakompleksieni czy to w duchu nacjonalizmu, czy klerykalizmu²³.

Podobny podział zaproponował inny ukraiński badacz, Jarosław Hrycak, który wyodrębnił następujące grupy historyków: starsi historycy sowieckiego okresu, którzy przyjęli nowe „zasady gry”, historycy pozytywistycznego planu, badacze, którzy zorientowali się na zachodnią historiografię oraz młode pokolenie badaczy, którzy zdobyli wykształcenie na emigracji²⁴.

Wraz z rozpadem komunizmu postępowało zjawisko tzw. nacjonalizacji historii, właściwe krajom postsowieckim, o którym mówi kijowski badacz Georgij Kasjanow. Natomiast wraz z odzyskaniem niezależnej państwowości rozwijał się w nich proces „suwerenizacji” oraz „etniczacji” narodowych narracji historycznych²⁵, które przestały być kontrolowane przez kierownictwo partyjne podporządkowane ideologii komunistycznej oraz mitowi „przyjaźni bratnich narodów”. Po odzyskaniu niepodległości w krajach byłego Związku Sowieckiego, w tym i w Ukrainie, do głosu zaczęły dochodzić narodowe narratywy, które historię własnego narodu stawiają w centrum, nierzadko ją gloryfikując i mitologizując.

Proces „nacjonalizacji” historii, który rozpoczął się w niepodległej Ukrainie, wymagał stworzenia „oficjalnej wersji historii”, która kształtowała się w opozycji do Polski oraz Rosji. Proces ten stwarza jednak wiele niebezpieczeństw. Potrzeba wypracowania kanonu historii narodowej sprzyja etnocentryczności, kulturowej i etnicznej ekskluzywności, kiedy to głównym aktorem procesu historycznego staje się własny naród. Inną cechą tego procesu, na którą zwraca uwagę Kasjanow, jest absolutyzacja ciągłości historycznej narodu, która ma na celu wykazać, że istniał

²³ О. Сухий, *Сучасна історична наука в Україні: візії та напрями*, w: *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць*, Тернопіль 2012 (Історія, міжнародні відносини, Вип. 10), s. 26.

²⁴ *Ibidem*, s. 26.

²⁵ Г. Касьянов, *Национализация истории в Украине*, www.polit.ru/article/2009/01/06/ukraine/ (dostęp: 9.08.2018).

on praktycznie od zawsze. W przypadku Ukrainy można podać tutaj przykład popularnej ostatnio kultury trypolskiej²⁶. Równie niebezpiecznym zjawiskiem jest pozycjonowanie siebie w dychotomii Wschód – Zachód, gdzie zadanie historiografii sprowadza się do legitymizacji europejskiego (w domyśle zachodniego) rodowodu państwowości ukraińskiej²⁷.

Wyżej wymienione zagrożenia sprzyjają kreowaniu kanonicznej wersji historii wspieranej i promowanej przez państwo. Historiografia ukraińska właśnie przed takim niebezpieczeństwem stanęła – narażona jest na presję o charakterze społecznym i politycznym. Powstanie suwerennego państwa z pluralistycznym systemem politycznym niewątpliwie sprzyja zwiększonemu społecznemu zainteresowaniu historią, tym bardziej że Ukraińcy pozostają tzw. społeczeństwem tranzytowym, czyli nieposiadającym ugruntowanej i w pełni ukształtowanej tożsamości narodowej, co stanowi wynik doświadczeń totalitaryzmu. W związku z tym ze względu na rolę wychowawczą, edukacyjną, ale też indoktrynacyjną historia jest we współczesnej Ukrainie jednym z fundamentalnych instrumentów konsolidacji społeczeństwa, które ma za zadanie zrekonstruowanie tożsamości narodowej Ukraińców. Wybuch zapotrzebowania na narodową narrację historyczną, która odpowiadałaby aspiracjom młodego państwa oraz jego społeczeństwa, satysfakcjonowałaby je i wzbudzała dumę narodową, rodzi niebezpieczeństwo, że ukraińscy historycy ulegną tym naciskom, co spowodowałoby upolitycznienie oraz mitologizację historii narodowej.

Od końca XX w., kiedy Ukraina zyskała możliwość powołania niepodległego państwa niezależnego od rosyjskiej kurateli, a historiografia ukraińska mogła w końcu „wyjść z cienia” sowieckiej i stać się suwerenna, przeżywa ona trudny okres jednoczesnego poszukiwania „własnej twarzy” oraz „wpisywania się w światową historiografię”²⁸. Jej emancypacja spod dominujących historiografii polskiej i rosyjskiej przejawia się w akcentowaniu swojej autonomii wobec nich. Stanowi to często pokusę prezentowania relacji ukraińsko-polskich i ukraińsko-rosyjskich z pozycji ofiary, co nie sprzyja obiektywnym badaniom oraz może powodować stereotypizację obrazu wzajemnych stosunków. Współczesna historiografia ukraińska (jak każda) narażona jest na presję polityczną wynikającą z relacji politycznych na linii Kijów–Warszawa oraz Kijów–Moskwa. Wymowny przykład stanowi sytuacja po aneksji przez Rosję Krymu oraz działaniach zbrojnych na wschodzie Ukrainy, które stały się katalizatorem dla „wojny historiograficznej” pomiędzy dwoma stronami mającymi na celu legitymizację prawa do danego terytorium²⁹.

²⁶ Kultura trypolska to kultura archeologiczna reprezentująca apogeum rozwoju kultur neolitycznych w Europie. Kultura ta rozwijała się w latach 4200–2750 p.n.e. na terenach Bułgarii, Rumunii, Mołdawii oraz zachodniej Ukrainy.

²⁷ Г. Касьянов, *op. cit.*

²⁸ L. Zaszkiłniak, *Historiografia ukraińska i postmodernizm: retrospektywy i perspektywy*, „Klio Polska” 8 (2016), s. 103.

²⁹ Po aneksji Krymu, a następnie w obliczu wojny w Donbasie po jednej i drugiej stronie konfliktu powstaje wiele historycznych publikacji naukowych. Mają one na celu uzasadnienie prawa

Niewątpliwie po odzyskaniu niepodległości historiografia ukraińska przeżywa jednak swoje „odrodzenie” i rozwój. Odrzucając ideologię marksistowsko-leninowską oraz sowieckie/ rosyjskie zwierzchnictwo, bada dziedzictwo swojego narodu i państwa, czerpiąc z dorobku światowej historiografii. Jej naturalny kierunek zainteresowania stanowi przede wszystkim okres sowiecki, co ze względu na jego traumatyczne doświadczenia jest usprawiedliwione. Również relacje z Rosją to obecnie (ze względów politycznych) punkt bardziej newralgiczny niż stosunki z Polską, co nie znaczy, że historiografia ukraińska nie poświęca im uwagi. Oczywiście obecnie „wektor rosyjski” dominuje, aczkolwiek tematy polskie są również chętnie przez historyków ukraińskich poruszane i żywo dyskutowane – szczególnie okres II Rzeczypospolitej, który do dnia dzisiejszego nastęrcza wielu animozji we wzajemnych stosunkach i obrósł wieloma mitami.

Nagromadzenie wielu zaszłości historycznych, stereotypów, mitów zakorzenionych w ukraińskiej (ale i polskiej) świadomości stanowi duże wyzwanie dla współczesnych historyków ukraińskich, których zadaniem jest nie tylko rekonstrukcja ukraińskiej tożsamości, ale i jej demitologizacja. W warunkach nacisków politycznych oraz społecznych to zadanie niezwykle złożone i karkołomne, ale w obliczu przybierającej na sile ukraińskiej imigracji do Polski zarazem konieczne, gdyż może stać się fundamentem narodowego pojednania, którego głównym filarem będzie szacunek dla własnych (jakże różnych) pamięci, dziś znowu przenikających się.

posiadania anektowanego półwyspu oraz opanowanego przez prorosyjskich separatystów Donbasu, ale również są poświęcone „spornym” obszarom wspólnej historii pomiędzy Moskwą a Kijowem, jak np. mit założycielski Rusi Kijowskiej, ugoda perejasławska i postać Bohdana Chmielnickiego czy Wielki Głód lat trzydziestych XX w. Na kartach publikacji historiograficznych toczy się „wojna” dwóch wizji historii, dwóch rozbieżnych pamięci. W tym miejscu na uwagę zasługują (zdaniem autorki) następujące publikacje – po stronie ukraińskiej: *Русский мир на Донбасі та в Криму: історичні витoki, політична технологія, інструмент агресії: (аналітична доповідь)*, red. В. Смолій, Київ 2018; В. Смолій, Л. Якубова, *Історичний контекст формування проекту русский мир та практика його реалізації в Криму й на Донбасі: Аналітична записка*, Київ 2018; *Сучасний дискурс Другої світової війни у російській науковій літературі та публіцистиці: бібліографічний покажчик*, red. Д. Стегній, Київ 2018; В. Стрілько-Тютюн, *Грона українських повстань: Антибільшовицький спротив на Бориспільщині в 1917–1932 роках*, Дніпро 2017; *Крим в умовах суспільно-політичних трансформацій (1940–2015)*, red. В. Смолій, Київ 2016; *Проект „Новоросія”: 1764–2014. Ювілей на крові*, red. Г. Турченко, Ф. Турченко, Запоріжжя 2014; *Проект „Новоросія” і новітня російсько-українська війна*, red. Ф. Турченко, Г. Турченко, Київ 2015. Po stronie rosyjskiej należą zwrócić uwagę na następujące wydawnictwa: А. Юрасов, *Крым: проблемы истории. Сборник статей*, Москва 2016; *История Крыма. В 2 томах*, red. А. Юрасов, Москва 2018. Ważna jest także seria okrągłych stołów (debat, spotkań, w których udział biorą zarówno historycy, nauczyciele historii, dziennikarze, jak i politycy) poświęconych historii i kulturze Noworosji oraz Krymu. Z inicjatywy Rosyjskiego Towarzystwa Historycznego powstaje również monografia naukowa pt. *История Новороссии*. Zob. <https://historyrussia.org/sobytiya/kruglyj-stol-istoriya-i-kultura-novorossii-v-tsaritsyno.html>; <https://historyrussia.org/sobytiya/vstrecha-predsdatelja-rossijskogo-istoricheskogo-obshchestva-s-e-naryshkina-s-istorikami-ran-chlenami-avtorskogo-kollektiva-izdaniya-istoriya-novorossii.html> (dostęp: 19.09.2018).

II Rzeczpospolita we współczesnej historiografii ukraińskiej

W niniejszym artykule dokonuję przeglądu publikacji historiograficznych, które ukazały się po 1991 r., już w niepodległej Ukrainie. Wobec bogactwa i różnorodności prac poświęconych historii relacji polsko-ukraińskich w dwudziestolecium międzywojennym na rynku ukraińskim przeprowadziłam selekcję prac pod kątem kryterium naukowości i wybrałam te, które w największym stopniu realizują wymagania stawiane wobec prac naukowych. Poza tym w swojej analizie ograniczyłam się do dwóch środowisk historycznych: zachodnioukraińskiego (w szczególności historyków związanych z takimi ośrodkami naukowymi, jak: Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki, Instytut Ukrainoznawstwa im. Iwana Krypjakiewicza Narodowej Akademii Nauk Ukrainy, Podkarpacki Uniwersytet Narodowy im. Wasyla Stefanyka w Iwano-Frankowsku, Wschodnioeuropejski Uniwersytet Narodowy im. Łesi Ukrainki w Łucku) oraz historyków związanych z kijowskimi ośrodkami naukowymi (przede wszystkim z Instytutem Historii Ukrainy Narodowej Akademii Nauk Ukrainy oraz Kijowskim Uniwersytetem Narodowym im. Tarasa Szewczenki). Zawężenie badań do dwóch środowisk historyków ukraińskich jest podyktowane względami merytorycznymi oraz praktycznymi. Po pierwsze, to kręgi historyczne, które w niepodległej Ukrainie w najbardziej kompleksowy sposób zajmują się badaniami relacji polsko-ukraińskich w II Rzeczypospolitej, historią ziem zachodniej Ukrainy oraz dziejami samego państwa polskiego w dwudziestolecium międzywojennym (naukowe ośrodki wschodnioukraińskie koncentrują się w większym stopniu na badaniach relacji ukraińsko-rosyjskich). W tym kontekście ich dorobek naukowy niewątpliwie wyróżnia się na tle innych ukraińskich ośrodków badawczych. Oba środowiska historyczne prowadząc badania w tym zakresie, poruszają szerokie spektrum problemów istnienia odrodzonej Polski – od sytuacji politycznej, gospodarczej, międzynarodowej poprzez kwestie społeczne, narodowościowe, aż do kwestii kulturowych. Po drugie, należy również zaznaczyć, że badania historiografii ukraińskiej na tym polu wciąż są rozwijane, a ukraińscy historycy starają się wypełniać białe plamy w narodowej nauce historiograficznej oraz pamięci społeczeństwa ukraińskiego, które powstały w wyniku propagandy sowieckiej. Nie stronią od trudnych tematów w relacjach polsko-ukraińskich dwudziestolecia międzywojennego, jak również rozszerzają badania na nowe obszary badawcze.

Wątki dotyczące II Rzeczypospolitej w historiografii ukraińskiej można znaleźć w monografiach poświęconych historii zarówno Polski, jak i Ukrainy. Tematykę relacji polsko-ukraińskich w międzywojniu ukraińscy historycy zgłębiają, ponadto badając dzieje powstania i upadku ZURL, polsko-ukraińskiej wojny 1918–1919, sojuszu Piłsudski-Petlura, rozwój ukraińskich formacji zbrojnych czy dzieje Wołynia lub Galicji Wschodniej. Tematykę tę poruszają również dziejopisarze zajmujący się chociażby historią Kościoła grekokatolickiego czy ukraińskiego ruchu nacjonalistycznego. Okres międzywojenny jest wspomniany także przy okazji badań nad ruchem prometejskim, który wówczas dzięki działaniom Polski prężnie się rozwijał.

W historiografii ukraińskiej, która zajmuje się badaniem relacji polsko-ukraińskich w dwudziestoleciu międzywojennym, można wyróżnić kilka dominujących i kontrowersyjnych kierunków/ obszarów badawczych (na potrzeby niniejszego artykułu ograniczyłam się tylko do trzech głównych³⁰), m.in. politykę narodowościową międzywojennej Polski – należy do niej zaliczyć politykę oświatową oraz politykę konfesyjną, które stanowiły integralną jej część i im ukraińscy historycy poświęcają dużo uwagi, wojnę polsko-ukraińską 1918–1919 oraz sojusz wojskowy Piłsudski-Petlura.

Polska polityka narodowościowa

Polityka narodowościowa jest bez wątpienia najczęściej poruszonym tematem przez ukraińskich historyków, stanowi ona bowiem jedną z najboleśniejszych, niezabliżnionych do tej pory ran w relacjach polsko-ukraińskich międzywojnia. Analiza publikacji historiograficznych pokazuje, że ukraińskie badania historiograficzne polskiej polityki wobec mniejszości narodowych znacznie zawęża się w sensie geograficznym – badaniom poddawana jest polityka Warszawy w przeważającej mierze wobec tylko dwóch regionów ówczesnej zachodniej Ukrainy – Galicji Wschodniej oraz Wołynia. Niewiele istnieje analiz poświęconych położeniu ludności ukraińskiej na innych terenach, np. na Chełmszczyźnie czy Podlasiu. Oprócz zawężenia geograficznego mamy do czynienia także z zawężeniem „adresatów” polityki narodowościowej – w przeważającej mierze ukraińscy dziejopisarze swoją uwagę poświęcają sytuacji mniejszości ukraińskiej (co jest uzasadnione), pomijając lub zdawkowo traktując politykę państwa polskiego wobec innych mniejszości narodowych zamieszkujących ówczesną II Rzeczpospolitą.

Polska polityka narodowościowa, czy to pod postacią piłsudczykowskiej asymilacji państwowej, czy asymilacji kulturowej promowanej przez endecję, rozpatrywana jest przez wielu ukraińskich historyków jako przymusowa polonizacja skierowana na wykorzenienie językowych, kulturowych oraz religijnych osobliwości ludności ukraińskiej. Zdaniem Jarosława Hrycaka głównymi ofiarami polskiej polityki asymilacyjnej stały się przede wszystkim oświata oraz Cerkiew prawosławna, bowiem władze polskie obie postrzegały jako wyznaczniki ukraińskiej tożsamości. Badacz zauważa, że wzajemna wrogość polskiej władzy i mniejszości narodowych (nie tylko ukraińskiej) była równoznaczna z krachem samej idei demokracji³¹.

³⁰ Badania relacji polsko-ukraińskich w międzywojniu mają szeroki charakter. Oprócz wymienionych i analizowanych przeze mnie kierunków obejmują także badania poświęcone historii gospodarczej, prowadzonej przez II Rzeczpospolitą polityce zagranicznej, działaniom dyplomatycznym przedstawicieli ZURL, rozwojowi ukraińskiej kultury narodowej w granicach II Rzeczypospolitej, stosunkom i roli państw Ententy w sporze o Galicję Wschodnią, relacjom z USRR, rozwojowi ukraińskiego ruchu nacjonalistycznego.

³¹ Я. Грицак, *Нариси з історії України: формування української модерної нації XIX–XX ст.*, Київ 1996, s. 135–137.

Natomiast Mykoła Kuczerepa w pracy zbiorowej historyków zachodnioukraińskich, poświęconej społeczno-politycznemu oraz kulturalnemu życiu Ukraińców Galicji i Wołynia w II Rzeczypospolitej, pt. *Projekt Ukraina. Galicja i Wołyń w międzywojennej Polsce*, zauważa, że polityka Warszawy nastawiona na pogłębianie podziałów i rozbięcie jedności narodu ukraińskiego miała na celu przeciwdziałanie przekształceniu się Ukraińców w zjednoczoną, polityczną siłę³².

Historiografia ukraińska w poszukiwaniu przyczyn polskiej polityki narodowościowej ogranicza się do dwóch głównych jej katalizatorów: pierwszy to imperializm, druga to polski szowinizm i uprzedzenie szczególnie do mniejszości ukraińskiej. I tak np. Orest Krasiewski przyczyn międzyetnicznych konfliktów w II Rzeczypospolitej upatruje w anachronicznej i nieelastycznej polskiej doktrynie politycznej. Jego zdaniem większość polskiej klasy politycznej tamtego okresu negowała ukraiński charakter Galicji oraz istnienie samego narodu ukraińskiego. Antyukraińskie uprzedzenia wzięły górę, dlatego też inicjatywy normalizujące relacje obu narodów zakończyły się fiaskiem³³.

Ukraińscy historycy są w zasadzie zgodni, że odpowiedzialność za radykalizację polsko-ukraińskich relacji w międzywojniu ponosiła strona polska. Jarosław Daszkiewicz, znany lwowski badacz, uważa, że działania władz polskich, tj. okupacja Galicji Wschodniej, odmawianie nadania autonomii Galicji, kulturowa i oświatowa dyskryminacja, gospodarcza eksploatacja w granicach tzw. Polski „B”³⁴, wykorzystywanie siły w takich akcjach, jak „pacyfikacja” 1930 r., dyskryminacja ludności prawosławnej, stymulowanie osadnictwa, znacznie zaostrzały stosunki polsko-ukraińskie. Konflikt ten był następnie źródłem tragedii lat 1942–1944³⁵.

³² M. Кучерепа, „Волинський експеримент” воєводи Г. Юзевського, w: *Проект „Україна”. Галичина та Волинь у складі міжвоєнної Польщі*, ред. М. Литвин, Харків 2017, s. 112. Zob. też: M. Кучерепа, *Національна політика Другої Речіпосполитої щодо українців (1919–1939 рр.)*, w: *Україна-Польща важкі питання. Матеріали II міжнародного семінару істориків „Українсько-польські відносини в 1918–1947 роках”*, Варшава, 22–24 травня 1997, Світовий союз воїнів Армії Крайової, Об’єднання українців у Польщі, Варшава 1998, s. 11–28. M. Алексієвєць, О. Парнета, *Український Вектор у Східній Політиці Другої Речіпосполитої. Інкорпорація Східної Галичини Та Полонізація Українців Краю*, http://shron1.chtyvo.org.ua/Aleksiiievets_Mykola/Ukrainskyi_vektor_u_skhidnii_politytsi_Druhoi_Rechi_Pospolytoi_Inkorporatsiia_Skhidnoi_Halychyny_ta_.pdf (dostęp: 25.02.2019).

³³ О. Красівський, *Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр. Проблеми взаємовідносин*, Київ 1998, s. 274, 277.

³⁴ Polska „A” i Polska „B” – terminy używane w celu umownego rozróżnienia regionów gospodarczych II Rzeczypospolitej o znacznych dysproporcjach w rozwoju. Polska „A” dotyczyła regionów o wyższym poziomie i zaawansowaniu gospodarczym – terytoria leżące na zachód od Wisły, Polska „B” oznaczała regiony o znacznym zacofaniu gospodarczym – w przeważającej części wschodnie, rolnicze województwa II Rzeczypospolitej.

³⁵ Я. Дашкевич, *Шляхи подолання упереджень (перешкоди нормалізації польсько-українських стосунків, w: Польсько-українські студії*, т. 1: *Україна-Польща: історична спадщина і сусільна свідомість*, Київ 1993, s. 26–27. Zob. też: Я. Дашкевич, *Східна Галичина: етнічні відносини, національні міфи та менталітети*, w: *Україна в минулому*, вип. 6, Київ–Львів 1994, s. 85.

Inny ukraiński historyk, Oleh Maliapczuk dodaje, że społeczna niesprawiedliwość w Galicji panowała przez wieki, a kręgi władzy przez stulecia stymulowały niezdrową konkurencję między Ukraińcami, Polakami, Niemcami i Żydami. Działania te stanowią genezę konfliktów etnicznych na tych ziemiach. Zaznacza także, że zabrakło woli politycznej ze strony Warszawy, by reprezentować interesy całego społeczeństwa galicyjskiego. Niestety władza polska sprzyjała swoim – Polakom katolikom, marginalizując „Żydów handlarzy” i „Rusinów rolników”, którzy byli uważani za obywateli drugiej kategorii³⁶.

Na czynniki prawnomiędzynarodowe polskiej polityki wobec mniejszości ukraińskiej zwraca uwagę Mychajło Szwagulak, który uważa, że odmawianie nadania autonomii Galicji Wschodniej przez Warszawę było niezgodne z zobowiązaniami międzynarodowymi, które przyjęła strona polska. Stanowiło także naruszenie artykułu Konstytucji marcowej, mówiącego o prawie mniejszości narodowych do autonomii narodowo-kulturowej³⁷.

W kontekście polskiej polityki narodowościowej na uwagę zasługuje fundamentalna i pierwsza w historiografii ukraińskiej synteza historii Polski, autorstwa Leonida Zaszkiłniaka i Mykoły Krykuna. Zdaniem autorów spór o Galicję Wschodnią i Wołyń zdominował relacje polsko-ukraińskie i wewnętrzną sytuację polityczną młodego państwa polskiego, które do ostatnich dni swojego istnienia nie potrafiło wypracować rozwiązania kwestii narodowościowej. Według badaczy była ona czynnikiem destrukcyjnym i konfliktogennym. Zaszkiłniak i Krykuna uważają, że władze mylnie upatrywały w mniejszości ukraińskiej źródła zagrożenia dla państwowości polskiej. Przekonanie to uniemożliwiało osiągnięcie konsensusu pomiędzy obiema stronami i powodowało, że polska polityka narodowościowa była niekonsekwentna, niespójna, niesprawiedliwa i w ostateczności rozsadzała państwo polskie od wewnątrz³⁸.

W tym kontekście warto odnotować także publikacje Jurija Kramara, w szczególności jego pracę doktorską poświęconą narodowościowo-kulturalnej oraz religijnej polityce rządów polskich na Wołyniu w latach 1921–1939. Autor wyjaśnia etniczną, kulturalną czy konfesyjną strukturę ówczesnego województwa wołyńskiego. W sposób wyczerpujący analizuje również przyczyny, metody, zasoby

³⁶ О. Малярчук, *Разом і нарізно: особливості міжнаціональних відносин*, w: *Проект „Україна”...*, s. 193–194.

³⁷ М. Швагуляк, *Суспільно-політична ситуація у Західній Україні на початку 30-х років ХХ ст.*, Записки Наукового товариства ім. Шевченка, т. 222, Львів 1991, s. 112.

³⁸ Л. Зашкільняк, М. Крикун, *Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів*, Львів 2002, s. 444–461. Zob. też: Л. Зашкільняк, *До генези українсько-польського конфлікту у ХХ столітті*, „Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість: Збірник наукових праць” 3–4 (Львів 2010–2011), s. 22–40; *idem*, *Україна і Польща в ХХ столітті: від конфліктів до порозуміння*, „Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Збірник наукових праць” 17 (Львів 2008), s. 3–18; *idem*, *Польсько-український спір за Галичину на початку ХХ ст.: між історичною свідомістю і реаліями*, „Історіографічні дослідження в Україні” 13 (Київ 2003), s. 144–155.

polskiej polityki wobec ukraińskiej ludności Wołynia. Niemniej jednak rozpatruje ją jako instrument asymilacji niepolskiej ludności II Rzeczypospolitej³⁹.

Inny ukraiński historyk, Stanisław Kulczycki wskazuje, że głównym katalizatorem napięć polsko-ukraińskich były polskie osadnictwo, które zakładało zmianę składu etnicznego w Galicji na korzyść Polaków, oraz reforma rolna motywowana kwestiami narodowymi⁴⁰.

Duże zainteresowanie wśród ukraińskich historyków budzi polityka wojewody wołyńskiego Henryka Józewskiego⁴¹ i jego tzw. wołyński eksperyment. Polityka ta wywołuje wiele kontrowersji wśród ukraińskich badaczy, którzy z jednej strony widzą w niej próbę „normalizacji” stosunków polsko-ukraińskich, a samego wojewodę postrzegają jako orędownika narodowego porozumienia. Z drugiej strony natomiast zarzucają Józewskiemu, że wprowadzony przez niego „wołyński eksperyment” był tylko jedną z form polityki asymilacyjnej Warszawy, który zniszczyła ukraińską oświatę i zakończyła się w ostateczności niepowodzeniem.

Zdaniem Kuczerepy Józewski obejmując urząd wojewody wołyńskiego, rozumiał, że polityka jego poprzedników wywoływała opór i nienawiść wśród ludności ukraińskiej, powodując radykalizację nastrojów społecznych. Poza tym Józewski jako jeden z niewielu polskich polityków brał pod uwagę nie tylko czynniki wewnętrzne, ale również zewnętrzne – uważał, że największym wrogiem Wołynia i jego polityki była Rosja bolszewicka. W tym kontekście wojewoda podjął działania na rzecz ukrainizacji Cerkwi prawosławnej. Kuczerepa pozytywnie ocenia zmianę narodowego składu episkopatu z rosyjskiego na ukraiński, a także jego działania na rzecz zwołania Soboru Cerkwi Prawosławnej⁴² w Polsce⁴³.

Ważnymi elementami „wołyńskiego eksperymentu” były także rozwój gospodarczy regionu i wzrost poziomu życia ludności. W tym celu wojewoda Józewski zdecydował o rozparcelowaniu ziemi (w latach 1919–1936 na Wołyniu – ponad 400 tys. ha ziemi)⁴⁴.

Natomiast nieodłączne elementy polityki wojewody Józewskiego, wywołujące najwięcej kontrowersji, stanowiły kordon sokalski⁴⁵ oraz polityka oświatowa.

³⁹ Ю. Крамар, *Національно-культурна та релігійна політика урядів Польщі на Волині (1921–1939 рр.)*, Луцьк 2015, s. 536, http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/12/dis_kramar.pdf (dostęp: 22.02.2019).

⁴⁰ С. Кульчицький, *Україна між двома війнами (1921–1939 рр.)*, Київ 1999 (Україна кризь віки, т. 11), s. 289–290.

⁴¹ Henryk Józewski (ur. w 1892 r. w Kijowie, zm. w 1981 r. w Warszawie), polski polityk, działacz społeczny. Absolwent Uniwersytetu Kijowskiego, w latach 1920–1921 – zastępca ministra spraw wewnętrznych w rządzie Symona Petlury; w latach 1929–1930 – minister spraw wewnętrznych Polski. W latach 1930–1938 sprawował urząd wojewody wołyńskiego.

⁴² Wojewoda Henryk Józewski przygotował projekt dokumentu, który mieścił się gestii prerogatywy prezydenta Rzeczypospolitej i zakładał zwołanie Soboru Cerkwi Prawosławnej w Polsce.

⁴³ М. Кучерепа, „Волинський експеримент” воєводи Г. Юзевського..., s. 117, 120–121.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 120.

⁴⁵ Kordon sokalski (nazwa pochodzi od miasta Sokal) – termin określający granicę administracyjną pomiędzy obszarem województw tzw. Małopolski Wschodniej (Galicji Wschodniej)

Kuczerepa zauważa, że idea kordonu sokalskiego miała na celu zniwelowanie wpływu ukraińskiego nacjonalizmu z Galicji. W wyniku wprowadzenia kordonu znacznym ograniczeniom podlegały ukraińskie towarzystwa kulturowo-oświatowe, partie polityczne, wstrzymano rozwój Proswity⁴⁶. Zastrzeżenia historyka budzi także polityka oświatowa Józewskiego – wzrost liczby nauczycieli pochodzenia polskiego w wołyńskich szkołach oraz nauczanie języka ukraińskiego jako jednego z przedmiotów powodowały narzucanie ukraińskim dzieciom polskiej kultury i doprowadziły do stopniowej likwidacji ukraińskich szkół. W konsekwencji Wołyń stał się terytorium ciągłej walki o ukraińską szkołę, a polityka „wołyńskiego eksperymentu” stanowiła genezę rzezi wołyńskiej w okresie II wojny światowej⁴⁷.

Również Kramar dokonał niezwykle interesującej analizy polityki oraz poglądów wojewody Józewskiego w latach 1930–1938. Ujęcie tego badacza zasługuje na uwagę, ponieważ spojrzął na politykę Warszawy na Wołyniu oczyma jej autora i realizatora.

U źródła „wołyńskiego eksperymentu” leżał zamysł przekształcenia Wołynia w integralną część państwa polskiego oraz głębokiego zjednoczenia jego ludności z II Rzeczpospolitą. Dla Józewskiego państwowa asymilacja była „twórczym procesem wzajemnego wpływu obu kultur (polskiej i ukraińskiej), nasycenia ukraińskich narodowych osobliwości polskimi elementami”. Wojewoda wołyński dążył do sformułowania poczucia przynależności do państwa polskiego wśród ludności Wołynia poprzez zmianę oblicza polskiej administracji na bardziej przychylną Ukraińcom, udział ludności ukraińskiej w przedstawicielskich organach władzy, wspieranie kulturalnego i gospodarczego rozwoju województwa, wydawanie podręczników szkolnych w języku ukraińskim, ukrainizację Cerkwi prawosławnej i wspieranie procesu jej uniezależnienia się od Moskwy, ale jak zauważa Kramar, główne zadanie według Józewskiego stanowiła zmiana polskiej mentalności, która charakteryzowała się nienawiścią do wszystkiego, co ukraińskie⁴⁸.

Wiele emocji wzbudzają i często analizowane są akcja protestacyjna 1930 r., związane z nią działania represyjne strony polskiej, zwane popularnie „pacyfikacją” oraz następnie polityka normalizacji (porozumienie podpisane przez władze polskie

a województwem wołyńskim i powiatami Chełmszczyzny na terenie województwa lubelskiego, utworzony w okresie II Rzeczypospolitej. Kordon ten miał za zadanie utrudniać organizację ukraińskich stowarzyszeń oświatowych, spółdzielczych i sportowych (Płast, Proświta, Masłosozuz) na Wołyniu i Chełmszczyźnie oraz napływ ukraińskiej prasy i literatury z terytorium Galicji.

⁴⁶ Proświta – ukraińska organizacja społeczno-oświatowa. Powstała we Lwowie w 1868 r. Prowadziła działalność edukacyjną i wychowawczą. Działała na rzecz rozwoju kultury ukraińskiej i wzrostu świadomości narodowej wśród Ukraińców.

⁴⁷ М. Кучерепа, „Волинський експеримент” воєводи Г. Юзевського..., s. 118–119, 122–123, 131.

⁴⁸ Ю. Крамар, *Ідея польсько-українського порозуміння в політичній концепції волинського воєводи Г. Юзевського*, „Intermarum: історія, політика, культура” 2 (2015), s. 249–252, http://nbuv.gov.ua/UJRN/inhpc_2015_2_20 (dostęp: 22.02.2019). Zob. też: Ю. Крамар, *Українсько-польські взаємовідносини на Волині у міжвоєнний період (за документами Державного архіву Волинської області)*, „Архіви України” (2013), № 3, s. 115–126, http://www.archives.gov.ua/Publicat/AU/AU_3_2013/09.pdf (dostęp: 22.02.2019).

i przedstawiciele ukraińskich). Ukraińska akcja sabotażowa stała się przedmiotem badań wielu znanych ukraińskich historyków. Kwestię tę w swoich publikacjach podnoszą m.in. Kulczycki, Zaskilniak czy Krykun. Badacze ci zwracają uwagę na zmianę charakteru konfrontacji na galicyjskiej wsi – ze społeczno-ekonomicznego na międzyetniczny. W latach trzydziestych dochodziło bowiem do znacznej aktywizacji działalności ukraińskich partii politycznych oraz skrajnych ruchów zarówno lewicowych, jak i prawicowych⁴⁹.

Tematykę tę w sposób kompleksowy porusza także Szwałuk. Autor dokonuje skrupulatnej analizy samej akcji protestacyjnej, która wybuchła w 1930 r. – jej przyczyn, przebiegu oraz następstw w postaci „pacyfikacji” będącej bezpośrednią reakcją na nią. Analizuje on wpływ kryzysu gospodarczego, który rozpoczął się w 1929 r., na zaostrzenie relacji polsko-ukraińskich. Szwałuk zwraca także uwagę na nieadekwatność zastosowanych podczas akcji „pacyfikacyjnej” środków – użycie policji, wojska, areszty ukraińskich działaczy społecznych i politycznych, rewizje mieszkań osób podejrzanych o udział w protestach. Zdaniem autora masowa likwidacja ukraińskich kulturowo-oświatowych oraz finansowo-gospodarczych organizacji, zastosowanie terroru politycznego, zmasowanej kampanii propagandowej ze strony polskich szowinistycznych towarzystw oraz masowe represje wymierzone w ludność cywilną świadczyły o przejściu reżimu sanacyjnego do totalitarnych metod rządzenia. Poza tym badacz spogląda na wydarzenia 1930 r. z wewnętrznej perspektywy politycznej, a mianowicie w kontekście mających się wówczas odbyć wyborów do sejmu i senatu. Jego zdaniem celem represji wymierzonych w ludność ukraińską było sterowanie społecznymi nastrojami w sposób wygodny dla ekipy rządzącej⁵⁰.

Problematyka polityki normalizacji w ukraińskim środowisku historiograficznym wywołuje wiele kontrowersji, a jej oceny nie prowadzą do jednoznacznych wniosków. O wkładzie i roli w wypracowaniu porozumienia „normalizacyjnego”, ale także innych inicjatywach pojednawczych przedstawiciele ukraińskiej Narodowej Demokracji pisze Mykoła Kugutiak w swojej fundamentalnej dwutomowej monografii *Historia ukraińskiej Narodowej Demokracji*⁵¹.

Temat polityki normalizacji podejmuje także Igor Solar w pracy zbiorowej *Projekt Ukraina. Galicja i Wołyń w międzywojennej Polsce*. Chociaż autor pozytywnie ocenia samą inicjatywę porozumienia, to zauważa, że winę za niewypełnienie wynikających z niego zobowiązań ponosi wyłącznie strona polska, która z początku, co prawda, podjęła pewne kroki w kierunku realizacji porozumienia, ale zabrakło jednak woli politycznej, by pochylić się nad żywotnymi postulatami Ukraińców. Zdaniem autora władze polskie realizowały tylko te postulaty, które

⁴⁹ Л. Зашкільняк, М. Крикун, *op. cit.*, s. 474. Zob. też: С. Кульчицький, *op. cit.*, s. 308.

⁵⁰ М. Швагуляк, *op. cit.*, s. 114–127. Zob. też: І. Гаврилів, *Західна Україна в 1921–1941 роках: нарис історії боротьби за державність*, Львів 2012, s. 221–222.

⁵¹ М. Кугутяк, *Історія української націонал-демократії (1918–1929)*, т. 1, Київ–Івано-Франківськ 2002; *idem*, *Українська націонал-демократія (1918–1939)*, т. 2, Київ–Івано-Франківськ 2004.

nie miały istotnego charakteru – najważniejsze kwestie nie były przedmiotem ich zainteresowania. Półtora roku po podpisaniu porozumienia rząd polski nie tylko nie spełniał postulatów, ale wręcz wykazywał tendencje do ograniczania praw i swobód obywatelskich Ukraińców, a władza lokalna nadal stymulowała anty-ukraińskie nastroje społeczeństwa polskiego⁵².

Jednym z wymiarów polityki narodowościowej władz polskich wobec mniejszości ukraińskiej była także polityka emigracyjna. Zdaniem Stepana Kaczaraby poprzez emigrację Warszawa starała się zmienić etniczną strukturę Galicji Wschodniej i traktowała ją w kategoriach swoistego „wentyla bezpieczeństwa”. Dlatego władze polskie zachęcały Ukraińców (ale również Żydów) do emigracji i przeciwdziałały reemigracji⁵³.

Polską politykę narodowościową w innym świetle widzi natomiast Wołodimir Komar, który prezentuje ją w kontekście ruchu prometejskiego. Zauważa, że pomimo jej destrukcyjnego wpływu sam ruch prometejski przyczynił się znacznie do osiągnięcia polsko-ukraińskiego porozumienia poprzez chociażby powołanie Polsko-Ukraińskiego Towarzystwa, które zjednoczyło zwolenników różnych obozów politycznych. Członkowie Towarzystwa posiadając autorytet w obu społeczeństwach, formułowali myśl obywatelską w duchu dialogu i pojednania. Komar zwraca uwagę, że pomimo sceptycznego podejścia większości polskich elit władzy do polityki „normalizacji” było wielu zwolenników dialogu. Na czele tego pantheonu, oprócz Tadeusza Hołówki⁵⁴, stał także Włodzimierz Bączkowski⁵⁵, który dostrzegał, że nagromadzenie się wzajemnych stereotypów, polski szowinizm i przekonanie, że Ukraińcy są niezdolni do powołania własnego państwa, pogrzebały szansę na porozumienie. To dzięki jego inicjatywie stworzono „Biuletyn Polsko-Ukraiński” (BPU), który jednoczył wokół siebie Polaków i Ukraińców, podzielających koncepcję prometeizmu oraz ideę imperialnej, wielkiej Polski. Niemniej jednak jego motywem przewodnim było porozumienie między oboma narodami, co autor monografii starannie podkreśla⁵⁶.

⁵² I. Соляр, *Між ідеями негачії польської держави і здобуття автономії*, w: *Проект „Україна”...*, s. 91, 93–94.

⁵³ С. Качараба, *Еміграційна політика Польщі та її реалізація у волинському воєводстві (1921–1939 рр.)*, „Проблеми Слов’янознавства” 52 (2002), s. 74, 77.

⁵⁴ Tadeusz Hołówko (ur. 17 września 1889 r., zginął tragicznie podczas zamachu zorganizowanego 29 sierpnia 1931 r. przez ukraińskich nacjonalistów w Truskawcu), polski polityk, działacz państwowy II Rzeczypospolitej; zaangażowany w ruch prometejski.

⁵⁵ Włodzimierz Bączkowski (ur. 26 marca 1905 r. na Syberii, zm. 19 sierpnia 2000 r. w Waszyngtonie), polski pisarz polityczny, sowietolog, publicysta, działacz ruchu prometejskiego. Od 1930 r. był pracownikiem Instytutu Wschodniego. W 1932 r. powołano go na redaktora „Biuletynu Polsko-Ukraińskiego”, od stycznia 1939 r. zastąpionego przez miesięcznik „Problemy Europy Wschodniej”.

⁵⁶ В. Комар, *Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 рр.)*, Івано-Франківськ 2011, s. 274–277. Zob. też: В. Комар, „Українське питання” в політиці урядів Польщі (1926–1939 рр.), „Український історичний журнал” (2001), № 5, s. 120–128.

Polityka oświatowa i polityka konfesyjna – integralne elementy polskiej polityki narodowościowej

Integralnymi elementami polityki Warszawy wobec mniejszości narodowych były polityka oświatowa oraz polityka konfesyjna. Władze polskie zdawały sobie sprawę, że język narodowy i religia stanowią wyznaczniki ukraińskiej tożsamości, dlatego obie te sfery pozostawały w ich polu zainteresowania.

Polityka oświatowa wobec mniejszości ukraińskiej w międzywojniu wywołuje wiele kontrowersji w środowisku historycznym. Ukraińscy badacze są jednak zgodni co do tego, że polityka oświatowa prowadzona przez Warszawę miała na celu wykorzenienie ukraińskiej tożsamości narodowej oraz polonizację dzieci i młodzieży. W tym kontekście warte odnotowania są publikacje Oksany Rudej, która uważa, że w międzywojennej Polsce pod hasłami obrony państwowotwórczych interesów rozgorzała aktywna polityka asymilacji, skierowana przede wszystkim na sferę kulturalno-oświatową. Polska administracja skoncentrowała się na rozbudowie polskich zakładów kultury, oświaty, telewizji oraz radiu, dyskryminując i utrudniając rozbudowę ukraińskich instytucji życia kulturalnego i narodowego⁵⁷.

Ukraińska badaczka zauważa, że ograniczenia w ukraińskiej oświacie zostały wprowadzone przez władze polskie zaraz po zakończeniu działań wojennych, w 1919 r. Działania te obejmowały: usuwanie języka ukraińskiego ze szkół, prześladowanie nauczycieli pochodzenia ukraińskiego – zwolnienia z pracy oraz wstrzymywanie wypłaty honorarium. Natomiast ustawa z 31 lipca 1924 r., wprowadzająca szkoły utrakwistyczne, była skierowana *de facto* przeciw Ukraińcom, którzy mogli stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa i integralności państwa polskiego. Badaczka uważa, że szczególną szkodę ukraińskiej oświacie wyrządziły szkolne plebiscyty dotyczące wyboru języka nauczania, przeprowadzane w warunkach terroru i powszechnej korupcji. Plebiscyty te w latach 1925–1932 doprowadziły do masowego przekształcenia szkół ukraińskich w szkoły polskie lub dwujęzyczne. Zdaniem autorki szkoły utrakwistyczne obrały kurs na asymilację⁵⁸.

Badaczka zwraca uwagę również na ograniczenia natury technicznej, dotyczące m.in. nauczania dzieci z ukraińskich podręczników. W tym celu władze polskie utrudniały wydawanie podręczników w języku ukraińskim, sprzyjając jednocześnie

⁵⁷ О. Руда, *Мультикультуровий простір Галичини*, w: *Проект „Україна”...*, s. 408. Zob. też: *eadem*, *Державна політика Другої Речі Посполитої в національній сфері у 1918–1926 рр.*, „Проблеми гуманітарних наук. серія Історія” (2015), № 36, s. 160–174; Л. Алексієвць, *Польща 1918–1926 рр.: освітні тенденції у контексті творення державності*, w: *Україна-Європа-Світ...*, ч. 2, Тернопіль 2015 (Історія, міжнародні відносини, Вип. 16), http://shron1.chtyvo.org.ua/Aleksiiets_Lesia/Polscha_1918_1926_rr_osvitni_tendentsii_u_konteksti_tvorennia_derzhavnosti.pdf (dostęp: 26.02.2019); Л. Алексієвць, *Польща в 1918–1926 рр. у вимірі свого дення*, w: *Україна-Європа-Світ...*, ч. 2, Тернопіль 2010 (Історія, міжнародні відносини, Вип. 5), http://shron1.chtyvo.org.ua/Aleksiiets_Lesia/Polscha_v_1918_1926_rr_u_vymiri_soho-dennia.pdf (dostęp: 26.02.2019).

⁵⁸ О. Руда, *Мультикультуровий простір Галичини...*, s. 388–389.

nauczaniu języka polskiego, polskiej historii czy geografii. Poważne ograniczenia narzucono także ukraińskim nauczycielom. Z jednej strony Ukraińcy pozbawieni byli prawa otwierania własnych liceów pedagogicznych, z drugiej natomiast mieli utrudniony wstęp do polskich zakładów pedagogicznych. Ponadto w latach trzydziestych nastąpiła aktywizacja polityki wymierzonej w nauczycieli. Rozpoczął się proces wymiany kadr – nauczyciele pochodzenia ukraińskiego byli przesyłani do szkół w województwach zachodnich, natomiast na ich miejsce napływali pedagogowie polscy. Spowodowało to znaczne braki kadrowe w oświacie ukraińskiej i uniemożliwiło stworzenie ukraińskiej szkoły narodowej. W efekcie polityka Warszawy doprowadziła do tego, że ukraińska młodzież została pozbawiona szansy na zdobycie wykształcenia na wyższych uczelniach Galicji – ukraińscy studenci stanowili tylko 6% wszystkich studentów w Polsce⁵⁹.

Tematem równie bolesnym i chętnie badanym przez historiografię ukraińską jest polityka konfesyjna władz polskich. Ciekawe spojrzenie na tę kwestię prezentuje Mykoła Kuczerepa w publikacji *Narodowościowa polityka II Rzeczypospolitej wobec Ukraińców (lata 1919–1939)*. Zdaniem autora na przeszkodzie ukrainizacji Cerkwi prawosławnej na Wołyniu stała administracja polska, która początkowo przychylnie była nastawiona do tendencji rusofilskich w jej łonie. Dopiero realna możliwość połączenia się Cerkwi polskiej i rosyjskiej zmieniła stosunek władz polskich do tej kwestii – zaczęły one popierać zwolenników ukrainizacji. Dodatkowo sytuację zaostrzył w latach dwudziestych Kościół katolicki, który domagał się przeprowadzenia rewindykacji – zwrotu zagrabionych przez Rosjan w okresie zaborów świątyń, które zostały przekazane prawosławnym. Jednak w 1930 r. poczyniono pierwszy krok w obronie Cerkwi prawosławnej w Polsce – Warszawa zaczęła bronić prawosławnych przed pretensjami rewindykacyjnymi Kościoła katolickiego⁶⁰.

Szeroko dyskutowana przez środowisko ukraińskich historyków kwestia dotyczy tzw. ruchu konwersyjnego – rozpoczętej na jesieni 1937 r. represyjnej akcji siłowego zmuszania ludności prawosławnej do przejścia na wiarę katolicką, prowadzonej przez Korpus Ochrony Pogranicza. Siłowe „okatoliczanie”, zdaniem wielu ukraińskich historyków, było przejawem dyskryminacji ludności ukraińskiej i traktowania jej jak obywateli drugiej kategorii⁶¹.

Na inne elementy polityki konfesyjnej Warszawy zwraca uwagę Wołodmyr Borszczewicz. Historyk twierdzi, że władze polskie były przeciwne przywróceniu przedwojennego statusu Cerkwi prawosławnej na Wołyniu, który posiadała w zaborze rosyjskim. Działania Warszawy w tym zakresie miały na celu kształtowanie hierarchii cerkiewnej. Dlatego prześladowano duchownych prawosławnych reprezentujących „proukraińską opcję”. Jednym z instrumentów wpływu na skład

⁵⁹ *Ibidem*, s. 390, 399–400, 405.

⁶⁰ М. Кучерепа, *Національна політика Другої Речіпосполитої...*, s. 23–24.

⁶¹ *Ibidem*, s. 26.

i nastroje wśród wołyńskiego duchowieństwa był system przyznawania polskiego obywatelstwa. Nieposiadanie polskiego obywatelstwa znacznie bowiem utrudniało lub wręcz uniemożliwiało pełnienie kapłańskich obowiązków. Władze polskie postrzegały je jako zachętę do wykazywania korzystnego, propolskiego stosunku duchownych prawosławnych do państwa polskiego. Innym instrumentem wpływu na kształtowanie struktury prawosławnej hierarchii cerkiewnej było wzmocnienie kontroli państwa nad systemem wyboru kandydatów do stanu duchownego. Władze doprowadziły do reorganizacji wołyńskiego seminarium duchownego, które zaczęło funkcjonować na prawach państwowego gimnazjum. W wyniku reformy władze państwowe miały prawo zatwierdzać administrację i skład pedagogiczny seminarium oraz finansowały placówkę. W końcu, jak zauważa historyk, władze podjęły decyzję o stopniowym zamykaniu seminarium⁶².

Innym instrumentem polskiej polityki wymierzonej w duchowieństwo prawosławne była polityka podatkowa – w 1937 r. grunty ziemne należące do Cerkwi zostały obciążone podatkiem. Zdaniem Borszczewicza okoliczność ta znacznie pogorszyła materialną sytuację duchowieństwa prawosławnego i negatywnie odbiła się na jego życiu kulturalnym oraz edukacyjnym. Niemniej jednak badacz uważa, że w okresie międzywojennym wołyńskie duchowieństwo ewoluowało w kierunku narodowej samoidentyfikacji, co stało się podłożem rozwoju konfliktu z hierarchiami pochodzenia rosyjskiego. Autor zaznacza, że w tym okresie poziom intelektualny wołyńskiego duchowieństwa prawosławnego znacznie wzrósł⁶³.

Inną perspektywę na kwestię konfesyjną w II Rzeczypospolitej prezentują autorzy pracy zbiorowej pod redakcją Oleksandra Zajcewa. Spoglądają oni na problem z perspektywy Kościoła grekokatolickiego, który obok Cerkwi prawosławnej skupiał największą liczbę wiernych pochodzenia ukraińskiego. Z jednej strony autorzy zauważają, że radykalizacja ukraińskiego ruchu narodowego i przejście ze skrzydła konserwatywnego na pozycje nacjonalistyczne odbywały się w ramach krzywdzącej i dyskryminującej polityki wobec ukraińskiej mniejszości narodowej, która sprzyjała temu zjawisku. Z drugiej twierdzą jednak, że pomimo opresyjnej polityki Warszawy wobec mniejszości ukraińskiej państwo polskie w okresie międzywojennym stworzyło warunki do rozwoju ukraińskiej tożsamości narodowej – fundamentalną rolę odegrał w tym dziele Kościół grekokatolicki, który posiadając wystarczającą swobodę działania, zachował autorytet wśród ludności ukraińskiej

⁶² В. Борщевич, *Православне духовенство Волині у міжвоєнний період: етапи формування, тенденції розвитку*, „Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Збірник наукових праць” 17 (Львів 2008), http://shron1.chtyvo.org.ua/Borscheych_Volodymyr/Pravoslavne_dukhovenstvo_Volyni_u_mizhvoiennyi_period_etapy_formuvannia_tendentcii_rozvytku.pdf (dostęp: 02.03.2019). Zob. też: В. Борщевич, *Ментальні обрії волинського православногo духовенства 20–30-х рр. XX ст.*, „Українське релігієзнавство” (2009), № 49, http://shron1.chtyvo.org.ua/Borscheych_Volodymyr/Mentalni_obrii_volynskoho_pravoslavnoho_dukhovenstva_20_30-kh_rr_XX_st.pdf (dostęp: 2.03.2019).

⁶³ В. Борщевич, *Православне духовенство Волині у міжвоєнний період...*

na tyle, by organizować i stanąć na czele życia politycznego, zostając tym samym liderem odrodzenia narodowego⁶⁴.

Zdaniem autorów II Rzeczpospolita była państwem, które stworzyło warunki do rozwoju ukraińskiej literatury i krytyki w okresie międzywojennym. Powstały wówczas nowe kierunki ideologiczne: katolicki, nacjonalistyczny, sowieckofilski, liberalny. To na lata trzydzieste XX w. przypadły burzliwy rozwój ukraińskiej krytyki katolickiej i powstanie wielu konkurencyjnych tytułów katolickich czasopism. Autorzy twierdzą, że lata dwudzieste–trzydzieste XX w. stanowiły kulminację społecznego rozwoju w warunkach ideowego oraz politycznego pluralizmu, jaki funkcjonował w odrodzonej Polsce. Proces ten postępował bez względu na ucisk narodowy i pozostawanie Ukraińców w granicach obcego państwa. Duchowa działalność Cerkwi grekokatolickiej i innych organizacji polityczno-obywatelskich, włącznie z Organizacją Ukraińskich Nacjonalistów (OUN), pozwoliła wychować narodowo świadome pokolenie, które w okresie II wojny światowej aktywnie przeciwstawiało się okupacji sowieckiej i nazistowskiej, przedłużając tym samym tradycję walki o niepodległość⁶⁵.

Wojna polsko-ukraińska 1918–1919

Drugim kierunkiem badań relacji polsko-ukraińskich w dwudziestoleciu międzywojennym, któremu ukraińscy historycy poświęcają wiele uwagi, jest wojna 1918–1919. Zdaniem wielu ukraińskich badaczy wojna polsko-ukraińska pogłębiła przepaść między oboma narodami i pozostała niezabliźnioną raną, która jątrzyła się już w granicach II Rzeczypospolitej. Większość ukraińskich badaczy postrzega to zbrojne starcie w kategoriach wojny narodowyzwoleńczej narodu ukraińskiego przeciw agresji ze strony Polski wymierzonej w suwerenność ZURL⁶⁶.

W kontekście wojny polsko-ukraińskiej 1918–1919 publikacjami o znaczeniu fundamentalnym są monografia Mykoły Krykuna⁶⁷ oraz tom 10 serii „Ukraina przez wieki” autorstwa Oleksandra Rublowa i Oleksandra Rejenta⁶⁸.

⁶⁴ О. Беген, *Греко-Католицька Церква в українському суспільно-політичному житті в реаліях Другої Речі Посполитої*, w: *Націоналізм і релігія: Греко-Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920–1930-ті роки)*, ред. О. Зайцев, Львів 2011, s. 126, 128, 149.

⁶⁵ О. Беген, О. Зайцев, В. Стефанів, *Католицька критика українського „неонаціоналізму”*, w: *Націоналізм і релігія...*, s. 329, 339, 347.

⁶⁶ С. Віднянський, *Українське питання в міжвоєнній Польщі: основні проблеми й напрямки наукових досліджень у сучасній вітчизняній історичній науці*, „Український історичний журнал” (2003), № 2, s. 45.

⁶⁷ М. Литвин, *Українсько-польська війна 1918–1919 рр.*, Львів 1998.

⁶⁸ О. Рубльов, О. Реєнт, *Українські визвольні змагання 1917–1921 рр.*, Київ 1999 (Україна крізь віки, т. 10).

Krykun szeroko analizuje poszczególne etapy wojny polsko-ukraińskiej, uwzględniając jej genezę, organizację Ukraińskiej Armii Galicyjskiej oraz Wojska Polskiego, działalność wojskowo-dyplomatycznych misji w Galicji Wschodniej. Badacz poszukuje również genezy samej wojny. Jego zdaniem wojna 1918–1919 korzeniami swymi sięgała wojen kozackich i była jednocześnie przedłużeniem I wojny światowej oraz rewolucji październikowej. Bezpośrednią przyczynę wojny stanowiła, zdaniem autora, niekompatybilność programów politycznych Polaków i Ukraińców. Utratę Galicji bowiem strona polska rozpatrywała w kategoriach narodowej katastrofy. Ważnym argumentem przemawiającym na korzyść Warszawy były działania na rzecz narzucenia społeczeństwu przez stronę polską mitu o cywilizacyjno-kulturowej misji Polski na wschodzie między „niepaństwowymi” Ukraińcami. Zdaniem Krykuna wojna 1918–1919 spowodowała zaostrzenie międzyetnicznych relacji w latach dwudziestych i czterdziestych XX w. i była jedną z przyczyn otwartego konfliktu między Ukraińską Powstańczą Armią (UPA) i Armią Krajową⁶⁹.

Rublow i Rejent poszukują przyczyn krachu ukraińskiego projektu państwowotwórczego w uwarunkowaniach międzynarodowych oraz wewnętrznych. Ich zdaniem w tym kontekście istotna była przychylna postawa Francji, która wspierała rząd polski, oraz wizyta komisji Barthélemy'ego⁷⁰, która wykazywała propolskie stanowisko⁷¹. Autorzy zwracają uwagę, że II Rzeczpospolita cieszyła się wsparciem międzynarodowym – głównie Ententy⁷². Do czynników o charakterze wewnętrznym zaliczają różnicę potencjałów obu stron, co przechyliło szalę zwycięstwa na stronę polską. Zgodnie z narracją II Rzeczpospolita posiadała lepszą bazę materialną i uzbrojenie, potrafiła racjonalnie oraz profesjonalnie wykorzystać swoje zasoby dzięki lepiej wyszkolonym i przygotowanym kadrom. Autorzy dostrzegają także wewnętrzne słabości ukraińskich wojsk oraz dowództwa, które ich zdaniem również ponoszą odpowiedzialność za porażkę ukraińskiego projektu narodowego. Wśród tych słabości wymieniają: słabą strukturę społeczną, brak świadomej narodowo elity, niedostateczne uzbrojenie, braki kadrowe w ukraińskim dowództwie, nieodpowiednie przygotowanie do walk⁷³.

Zdaniem historyków zdobycie Lwowa przez Polaków wzmocniło tylko szowinistyczne postawy w społeczeństwie polskim, oddalając je jeszcze bardziej od rozumienia praw i pragnień narodu ukraińskiego. Polska „władza okupacyjna” (takiego określenia używają autorzy) po wycofaniu się wojsk ukraińskich ze Lwowa rozpoczęła aresztowania oraz prześladowania ludności ukraińskiej, prawosławnej,

⁶⁹ М. Литвин, *op. cit.*, s. 5, 390.

⁷⁰ Joseph Barthélemy, francuski generał, który zaproponował linię demarkacyjną mającą rozdzielać wojska polskie i ukraińskie podczas wojny.

⁷¹ О. Рубльов, О. Реент, *op. cit.*, s. 296–297, 302.

⁷² *Ibidem*, s. 304–306. Na temat silniejszej pozycji międzynarodowej Warszawy, wsparcia ze strony państw Ententy, marginalizacji i izolacji ZURL mówi także M. Łytwын. Zob. М. Литвин, *op. cit.*, s. 256–264, 348–353.

⁷³ *Ibidem*, s. 276, 281–283.

dopuszczała się pogromów Żydów lwowskich, które zdaniem kijowskich historyków miały być swoistą zemstą za neutralność lwowskiego żydostwa podczas wojny polsko-ukraińskiej⁷⁴.

Na dysproporcje w potencjałach obu stron zwracają uwagę także Mykoła Łytwyn i Kim Naumenko, koncentrując się przede wszystkim na czynnikach o charakterze dyplomatycznym. Ich zdaniem poparcie szczególnie ze strony Francji, którym cieszyła się Polska, przechyliło szalę zwycięstwa w wojnie 1918–1919 na stronę polską. Historycy twierdzą, że antyukraińska pozycja krajów Ententy, wsparcie militarne udzielone wojsku polskiemu, a także zgoda na wykorzystanie oddziałów Józefa Hallera zadecydowały o niepowodzeniu ukraińskiego projektu państwowego. Do znacznego osłabienia ukraińskiej armii przyczyniła się misja gen. Barthélemy'ego, który robił wszystko, by wzmocnić polską pozycję w wojnie. Natomiast decyzja krajów Ententy o wysłaniu Armii Hallera, by wsparł polską armię, wynikała z obawy, że Polska nie podoła zagrożeniu napływającemu z trzech stron: Niemiec, bolszewików oraz Ukraińców⁷⁵.

Problematykę wojny polsko-ukraińskiej porusza w swojej monografii również Borys Tyszczuk, który rozpatruje ją w kontekście ustalenia granic odrodzonego państwa polskiego oraz statusu Galicji, który był bezpośrednią przyczyną konfliktu zbrojnego. Oprócz znacznej przewagi wojskowo-technicznej oraz liczebnej polskiej armii również i ten badacz koncentruje się raczej na czynniku międzynarodowym – szczególnie roli Ligii Narodów oraz krajów Ententy, które jego zdaniem odegrały fundamentalną rolę w zwycięstwie Polski w wojnie oraz przyznaniu jej Galicji Wschodniej będącej głównym przedmiotem sporu. Antyukraiński charakter polityki Ententy sprawił, że Galicja znalazła się w składzie państwa polskiego, co dla zamieszkującej ją ludności ukraińskiej oznaczało degradację gospodarczą, zniszczenie wszystkich wartości kulturowo-historycznych, języka oraz powolną, ale bezpowrotną narodową śmierć⁷⁶.

Sojusz Piłsudski-Petlura

Wiele sporów w ukraińskim środowisku historiograficznym budzi sojusz wojskowy marszałka Józefa Piłsudskiego z Symonem Petlurą. W tej kwestii ukraińscy badacze koncentrują swoją uwagę przede wszystkim na politycznych aspektach sojuszu, przebiegu kampanii wojskowej⁷⁷ oraz skutkach porozumienia dla URL i ZURL.

⁷⁴ *Ibidem*, s. 286–287.

⁷⁵ М. Литвин, К. Науменко, *Історія ЗУНР*, Львів 1995, s. 165, 171, 179.

⁷⁶ Б. Тищик, *Західно Українська Народна Республіка (1918–1923). Історія держави і права*, Львів 2004, s. 321–326, 332.

⁷⁷ Р. Лаврецький, *Українсько-польсько-більшовицька війна 1920 року в сучасній українській та польській історіографіях*, „Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Збірник наукових праць” (Львів 2009), № 18, s. 653.

Niewątpliwie w omawianym temacie ważne są publikacje Iwana Lisewicza, gdyż znacznie odbiegają one od dominujących – negatywnych ocen sojuszu w historiografii ukraińskiej. W jednej z nich, wydanej w Warszawie, autor prezentuje pozytywne strony porozumienia Piłsudski-Petlura. W monografii dokonuje skrupulatnej analizy zapisów toczących się wówczas negocjacji między stroną polską i ukraińską. Wbrew wielu negatywnym głosom ukraińskich historyków na temat tego sojuszu wojskowego Lisewicz odrzuca wszelkie twierdzenia odnoszące się do jakiegokolwiek dyktatu ze strony polskiej. Uważa, że negocjacje te toczyły się między dwoma równoprawnymi partnerami, więc o narzuceniu czegokolwiek przez Warszawę nie może być mowy⁷⁸.

W innej monografii Lisewicz również pozytywnie ocenia polsko-ukraińskie porozumienie wojskowe, zwracając uwagę na to, że Piłsudski zdawał sobie sprawę, jak wielkie niebezpieczeństwo stanowi Rosja bolszewicka dla odrodzonej polskiej państwowości. Dlatego w interesach Warszawy leżało istnienie niepodległej Ukrainy, która w zamyśle marszałka miała stanowić strefę buforową między Polską i Rosją. Lisewicz odrzuca także twierdzenia o polskiej okupacji Kijowa, dość często pojawiające się w historiografii ukraińskiej. Neguje również opinie, jakoby polskie wojsko dopuszczało się czynów przeczących mianu armii sojuszniczej⁷⁹.

W podobnym tonie wypowiada się na ten temat Wołodymyr Łytwyn, który twierdzi, że sojusz z Polską stanowił dla Ukraińców jedyną szansę na podtrzymanie walki o niepodległość, jednak od samego początku był skazany na niepowodzenie. Niemniej jednak, jak zauważa historyk, pozwolił jeszcze o rok przedłużyć historię URL⁸⁰.

Do grona ukraińskich badaczy przychylnie odnoszących się do polsko-ukraińskiego sojuszu wojskowego można zaliczyć Bogdana Gudia i Wiktora Gołubkę. Obaj lwowscy historycy twierdzą, że zarówno Polska, jak i Ukraina uświadomiły sobie konieczność strategicznego partnerstwa w celu obrony swojej państwowości⁸¹.

W historiografii ukraińskiej istnieje także wiele negatywnych ocen na temat negocjacji, warunków, na jakich Petlura podpisał sojusz, przebiegu kampanii wojskowej, w końcu skutków sojuszu Piłsudski-Petlura dla URL oraz ZURL.

Często pojawiający się zarzut dotyczy dysonansu potencjałów obu stron. Leonid Zaszkiłniak i Mykoła Krykun zwracają uwagę, że warunki porozumienia były dyktowane przez stronę polską. Autorzy podają w tym kontekście ciekawy przykład: „kiedy S. Petlura nie zgodził się na polskie warunki został razem z ministrami aresztowany i przetrzymywany przez 24 godziny”⁸².

⁷⁸ С. Віднянський, *op. cit.*, s. 47.

⁷⁹ І. Лісевич, *У відблиску польських багнетів. Життя Києва під час перебування в ньому польських військ (травень–червень 1920 р.)*, Київ 2002, s. 4.

⁸⁰ В. Литвин, *Україна: доба війн і революцій (1914–1920)*, Київ 2003, s. 328, 334. Zob. też: *idem*, *XX століття в українсько-польських відносинах*, „Історіографічні дослідження в Україні” 13 (2003), s. 14–76.

⁸¹ Б. Гудь, В. Голубко, *Нелегка дорога до порозуміння. До питання генези українсько-польського військово-політичного співробітництва 1917–1921 рр.*, Львів 1998, s. 45.

⁸² Л. Зашкільняк, М. Крикун, *op. cit.*, s. 453–454.

Kijowski historyk Sergij Łytwyn mówi natomiast o wymuszonym sojuszu i tymczasowym kompromisie, na który zgodził się Petlura, by walczyć z Rosją bolszewicką, która wówczas okupowała ziemie ukraińskie. Najważniejszymi następstwami wojny 1920 r. były, jego zdaniem, osłabienie bolszewików i zatrzymanie „czerwonego pochodu” na Polskę, Rumunię oraz Czechosłowację. Dzięki temu Polska mogła utrzymać swoją państwowość⁸³. Natomiast Walerij Sołdatenko twierdzi, że decyzja ukraińskiego atamana o zawarciu sojuszu wojskowego z Warszawą była podyktowana brakiem jakiegokolwiek alternatywy⁸⁴.

Warunki, na których obie strony zawarły sojusz, też często podlegają krytyce ukraińskich historyków. Tyszczyk uważa, że Dyrektoriat zgodził się na zbyt duże ustępstwa na rzecz strony polskiej, zdradzając tym samym interesy ZURL. Petlura zrzekł się natomiast ziem zachodnioukraińskich tylko dlatego, by utrzymać władzę. Autor również negatywnie ocenia politykę zagraniczną II Rzeczypospolitej w 1920 r. Twierdzi, że zapewniwszy sobie poparcie krajów Ententy oraz sojusz z Petlurą, Warszawa przygotowywała się i 25 kwietnia 1920 r. napadła na sowieckie republiki Białorusi, Ukrainy i Rosji⁸⁵.

Wiele kontrowersji wywołuje również kwestia działalności wojsk polskich na ziemiach ukraińskich. Zdaniem Wasyla Werygi Polacy nie docenili zasług ukraińskiej armii w wojnie z bolszewikami i zachowywali się *de facto* jak okupanci, a nie jak sprzymierzeńcy. Swoim zachowaniem zniechęcili do siebie ludność ukraińską, dając broń bolszewickiej propagandzie. Historyk w taki sposób charakteryzuje działania polskiej armii: „Polacy wprowadzili surowy reżim okupacyjny, usuwali Ukraińców z administracji zastępując ich Polakami, rabowali i wywozili różne mienie”⁸⁶.

Podobnie działalność wojsk polskich na prawobrzeżnej Ukrainie ocenia Hrycak, który twierdzi, że zamiast wsparcia w tworzeniu obiecanych dywizji wojska ukraińskiego Polacy zaczęli rabować i wywozić do Polski zagrabione mienie. Wprowadzona przez polskie wojsko polityka rekwizycji spowodowała bunt wśród ukraińskiego chłopstwa, które stanęło do walki z nowym okupantem⁸⁷.

Natomiast inny kijowski badacz, Pawło Slusarenko, przyczyn porażki ukraińskiej armii upatruje w całkowitej wojskowo-ekonomicznej zależności od Warszawy oraz jawnym braku zainteresowania strony polskiej wzmocnieniem wojska ukraińskiego. Czynniki te, jego zdaniem, uniemożliwiały samodzielność bojową ukraińskiej armii,

⁸³ С. Литвин, *Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана*, Київ 2001, s. 369, 399. Zob. też: *idem*, *Симон Петлюра і військо*, http://shron1.chtyvo.org.ua/Lytyn/Symon_Petlura_i_viisko.pdf (dostęp: 1.03.2019).

⁸⁴ В. Солдатенко, *Українська революція. Концепція та історіографія*, Київ 1997, s. 412. Zob. też: *idem*, *Україна в революційну добу. Рік 1920*, т. 4, Київ 2010; *Нариси історії української революції 1917–1921 років*, ред. В. Смолій, Київ 2011.

⁸⁵ Б. Тищик, *op. cit.*, s. 329–330, 341–342.

⁸⁶ В. Верига, *Визвольні змагання в Україні (1914–1923): У 2-х т.*, т. 2, Львів 1998, s. 206.

⁸⁷ Я. Грицак, *Нариси з історії України...*, s. 155.

a po zawarciu pokoju między II Rzeczpospolitą a Rosją bolszewicką doprowadziły do internowania ukraińskich żołnierzy⁸⁸. Igor Sribniak zwraca natomiast uwagę na fakt, że internowani podczas wojny 1918–1919 ukraińscy żołnierze byli faktycznie głównym źródłem rekruta dla odbudowywanej ukraińskiej armii⁸⁹.

Wnioski

Analiza wybranych ukraińskich publikacji historiograficznych poświęconych dwudziestoleciu międzywojennemu oraz II Rzeczypospolitej napawa umiarkowanym optymizmem. Przede wszystkim należy zauważyć, że ukraińscy badacze chętnie analizują tę część polsko-ukraińskiej historii. Nie stronią od trudnych wątków polsko-ukraińskich, jak chociażby polska polityka narodowościowa, działalność terrorystyczna OUN/UPA czy sojusz Piłsudski-Petlura.

Wizerunek Polski i Polaków, prezentowany przez wymienionych wyżej ukraińskich historyków, znacznie się różni. Można dostrzec rozbieżności w ich percepcji. Ukraińscy badacze odmiennie rozkładają akcenty i spoglądają na dzieje relacji polsko-ukraińskich z różnorodnych perspektyw.

Obraz II Rzeczypospolitej we współczesnej ukraińskiej historiografii jest zróżnicowany. Ukraińscy historycy starają się wypełniać białe plamy wspólnej historii. Obraz Polski i Polaków w historiografii ukraińskiej ewoluuje i znacznie się zmienia. Następuje powolny oraz żmudny proces demitologizacji oraz dekomunizacji historiografii narodowej. Na pewno historiografia ukraińska zrobiła duży postęp w tym kierunku.

Jednocześnie ukraińscy historycy nadal zbyt koncentrują się na analizowanych od wielu lat tych samych obszarach historii polsko-ukraińskiej: polskiej polityce narodowościowej, która pojawia się praktycznie w każdej publikacji, analizie stosunku polskich elit politycznych do mniejszości ukraińskiej, metodach asymilacji Ukraińców, akcjach sabotażowych i rozwoju ukraińskiego ruchu nacjonalistycznego, polskiej akcji „pacyfikacyjnej” z 1930 r., polityce „normalizacji” czy krachu „wołyńskiego eksperymentu”. Ważnym odnotowaniem jest również fakt, że ukraińscy historycy skupiają swą uwagę na analizie relacji polsko-ukraińskich przede wszystkim w dwóch regionach – Galicji Wschodniej oraz Wołyniu. Inne regiony zamieszkiwane wówczas przez ludność ukraińską traktują bardzo pobieżnie lub po prostu pomijają. W takiej optyce II Rzeczpospolita pozostaje państwem imperialistycznym, zaborczym i opresyjnym, natomiast ludność ukraińska – ofiarą.

⁸⁸ П. Слюсаренко, *Армія Української Народної Республіки у російсько-польській війні 1920 року*, „Збірник наукових праць Військового гуманітарного інституту Національної академії оборони України” (2002), № 6 (31), s. 14–15.

⁸⁹ І. Срібняк, *Українці на чужині. Полонені та інтерновані воїни-українці в країнах Центральної та Південно-Східної Європи: становиче, організація, культурно-просвітницька діяльність (1919–1924 рр.)*, Київ 2000, s. 150.

Brakuje publikacji dotyczących polskiej percepcji problemu, prób porozumienia podejmowanych przez obie strony, analizy polskiej polityki wobec innych regionów zamieszkałych przez ludność ukraińską (np. wobec Chełmszczyzny czy Podlasia). Niestety ukraińska nauka historiograficzna wciąż koncentruje się przede wszystkim na tym, co dzieli, a nie łączy.

W związku z powyższym dwustronne kontakty polskich historyków ze stroną ukraińską oraz szeroka debata poświęcona wspólnej historii są potrzebne i uzasadnione. Niemniej jednak należy zaznaczyć, że każda historiografia ma prawo wypracować własne stanowisko względem historii narodowej, ale powinno się to odbywać na gruncie rzetelnej, pozbawionej ładunku emocjonalnego debaty.

The Second Polish Republic in Contemporary Ukrainian Historiography

Abstract

An analysis of selected Ukrainian historiographic publications on the interwar period and the Second Polish Republic encourages moderate optimism. The image of Poland and Poles presented by the contemporary Ukrainian historians analysed in the article differs significantly. There are many differences in their perception, as they not only put emphasis differently but also look at the history of Polish-Ukrainian relations from different perspectives. Ukrainian historians are trying to fill in the white gaps in our shared history. The image of Poland and Poles is definitely evolving. The slow and painstaking process of demythologization and decommunisation of national historiography is taking place.

At the same time, Ukrainian historians still focus too much on these areas of Polish-Ukrainian history that have been analysed for many years: Polish national policy, brought up in virtually every book, the attitude of Polish political elites towards the Ukrainian minority, methods of assimilation of Ukrainians, sabotage actions and the growth of the Ukrainian nationalist movement, the Polish “pacification” action of 1930, the policy of “normalization”, or the collapse of the “Volhynia experiment”. It is also worth to note that Ukrainian historians focus on analysing Polish-Ukrainian relations primarily in two regions: Eastern Galicia and Volhynia. Other regions inhabited then by the Ukrainian population are dealt with perfunctorily or simply ignored. Seen from this perspective, the Second Polish Republic remains an imperialist, partitioning and oppressive state, and the Ukrainian population is its victim. There are no publications that would focus on the Polish perception of the problem, on attempts at reconciliation undertaken by both parties, analysis of Polish policy towards other regions inhabited by the Ukrainian population (e.g. towards Chełm region or Podlasie).

II Речь Посполитая в современной украинской историографии

Аннотация

Анализ избранных украинских историографических изданий, посвященных межвоенному двадцатилетию и II Речи Посполитой вселяет умеренный оптимизм. Образ Польши

и поляков, представленный перечисленными в тексте украинскими историками, существенно различается. Можно заметить нестыковки в их взглядах. Акцент делается на разные явления и исследователи смотрят на историю польско-украинских отношений из разных ракурсов. Украинские историки пытаются заполнить «белые пятна» совместной истории. Картина Польши и поляков, без сомнения, трансформируется. Имеет место медленный и кропотливый процесс демифологизации и декоммунизации национальной историографии.

Одновременно украинские историки продолжают слишком сосредотачиваются на одних и тех же, анализированных в течение многих лет, областях польско-украинской истории: польской этнической политике, которая появляется в почти каждой публикации, анализе отношения польских политических элит к украинскому меньшинству, методах ассимиляции украинцев, саботажных операциях и развитию украинского националистского движения, польской «усмирительной» операции в 1930 г., политике «нормализации» или провалу «волынского эксперимента». Важно отметить и тот факт, что украинские историки сосредотачиваются на анализе польско-украинских отношений, прежде всего, в двух регионах – Восточной Галиции и Волини. Другие регионы, населенные тогда украинцами, рассматриваются очень поверхностно или просто о них умалчивается. В таком ракурсе II Речь Посполитая остается империалистским, захватническим и угнетающим государством, в то время как украинское население – жертвой. Не хватает исследований, которые склонились бы над польским взглядом на этот вопрос, попытками согласия, предпринимаемыми обеими сторонами, анализом польской политики по отношению к другим регионам, населенным украинцами (напр. Холмщины или Подляшья).

Bibliografia

Opracowania

- Akcja „Wisła” 1947*, Warszawa–Kijów 2006.
- Konieczna J., *Polska – Ukraina. Wzajemny wizerunek*, Warszawa 2001.
- Matsevo I., *Wizerunek Polski i Polaka we współczesnej historiografii ukraińskiej, w podręcznikach oraz świadomości obywateli*, <http://www.belfer.muzhp.pl/index.php?module=details&id=94> (dostęp: 19.09.2018).
- Operacja „Sejm” 1944–1946*, Warszawa–Kijów 2007.
- Polacy i Ukraińcy pomiędzy dwoma systemami totalitarnymi 1942–1945*, cz. 1–2, oprac. nauk. G. Motyka, J. Szapował, Warszawa–Kijów 2005.
- Polska – Ukraina: trudne pytania. Materiały II międzynarodowego seminarium historycznego „Stosunki polsko-ukraińskie w latach 1918–1947”*, Warszawa, 22–24 maja 1997, t. 1–2, Warszawa 1998.
- Polska i Ukraina w latach trzydziestych–czterdziestych XX wieku. Dwadzieścia lat polsko-ukraińskiego projektu naukowego 1996–2016*, red. J. Bednarek, J. Szapował, Łódź–Warszawa–Kijów 2018.
- Polskie podziemie 1939–1941. Lwów, Kołomyja, Stryj, Złoczów*, Warszawa–Kijów 1998.
- Polskie podziemie 1939–1941. Od Wołynia do Pokucia*, cz. 1–2, Warszawa–Kijów 2004.
- Przesiedlenia Polaków i Ukraińców 1944–1946*, Warszawa–Kijów 2000.
- Stryjek T., *Jakiej przeszłości potrzebuje przyszłość? Interpretacje dziejów narodowych w historiografii i debacie publicznej na Ukrainie 1991–2004*, Warszawa 2007.
- Tematy polsko-ukraińskie. Historia. Literatura. Edukacja*, red. R. Traba, Olsztyn 2001.

Wielki Głód na Ukrainie 1932–1933, Warszawa–Kijów 2008.

Zaszkilniak L., *Historiografia ukraińska i postmodernizm: retrospektywy i perspektywy*, „Klio Polska” 8 (2016).

Алексієвєць М., Парнега О., *Український Вектор у Східній Політиці Другої Речіносполитої. Інкорпорація Східної Галичини Та Полонізація Українців Краю*, http://shron1.chtyvo.org.ua/Aleksiievets_Mykola/Ukrainskyi_vektor_u_skhidnii_politytsi_Druhoi_Rechi_Pospolytoi_Inkorporatsiia_Skhidnoi_Halychyny_ta_.pdf (dostęp: 25.02.2019).

Алексієвєць Л., *Польща 1918–1926 рр.: освітні тенденції у контексті творення державності*, w: *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць*, ч. 2, Тернопіль 2015 (Історія, міжнародні відносини, Вип. 16).

Алексієвєць Л., *Польща в 1918–1926 рр. у вимірі сьогодення*, w: *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць*, ч. 2, Тернопіль 2010 (Історія, міжнародні відносини, Вип. 5).

Беген О., *Греко-Католицька Церква в українському суспільно-політичному житті в реаліях Другої Речі Посполитої*, w: *Націоналізм і релігія: Греко-Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920–1930-ті роки)*, ред. О. Зайцев, Львів 2011.

Беген О., Зайцев О., Стефанів В., *Католицька критика українського „неонаціоналізму”*, w: *Націоналізм і релігія: Греко-Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920–1930-ті роки)*, ред. О. Зайцев, Львів 2011.

Борщевич В., *Ментальні обрії волинського православного духовенства 20–30-х рр. ХХ ст.*, „Українське релігієзнавство” (2009), № 49.

Борщевич В., *Православне духовенство Волині у міжвоєнний період: етапи формування, тенденції розвитку*, „Україна: культурна спадщина, національна свідомість” 17 (Львів 2008).

Верига В., *Визвольні змагання в Україні (1914–1923): У 2-х т.*, т. 2, Львів 1998.

Віднянський С., *Українське питання в міжвоєнній Польщі: основні проблеми й напрямки наукових досліджень у сучасній вітчизняній історичній науці*, „Український історичний журнал” (2003), № 2.

Гаврилів І., *Західна Україна в 1921–1941 роках: нарис історії боротьби за державність*, Львів 2012.

Грицак Я., *Нариси з історії України: формування української модерної нації ХІХ–ХХ ст.*, Київ 1996.

Грицак Я., *Украинская историография: 1991–2001. Десятилетие перемен*, „Ab Imperio” (2003), № 2.

Гудь Б., Голубко В., *Нелегка дорога до порозуміння. До питання генези українсько-польського військово-політичного співробітництва 1917–1921 рр.*, Львів 1998.

Дашкевич Я., *Східна Галичина: етнічні відносини, національні міфи та менталітети*, w: *Україна в минулому*, вип. 6, Київ–Львів 1994.

Дашкевич Я., *Шляхи подолання упереджень (перешкоди нормалізації польсько-українських стосунків)*, w: *Польсько-українські студії*, т. 1: *Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*, Київ 1993.

Зашкільняк Л., *До генези українсько-польського конфлікту у ХХ столітті*, „Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість: Збірник наукових праць” 3–4 (Львів 2010–2011).

Зашкільняк Л., *Історія Польщі в українській історіографії і суспільній свідомості українців початку ХХІ століття*, s. 1–2, <http://jazon.hist.uj.edu.pl/zjzdz/materialy/zaszkilniak.pdf> (dostęp: 9.08.2018).

- Зашкільняк Л., Крикун М., *Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів*, Львів 2002.
- Зашкільняк Л., *Польсько-український спір за Галичину на початку ХХ ст.: між історичною свідомістю і реаліями*, „Історіографічні дослідження в Україні” 13 (2003).
- Зашкільняк Л., *Україна і Польща в ХХ столітті: від конфліктів до порозуміння*, „Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Збірник наукових праць” 17 (Львів 2008).
- Історія Крима*. В 2 томах, ред. А. Юрасов, Москва 2018.
- Карпенко О., Мицан К., *Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Документи і матеріали*, т. 1, Івано-Франківськ 2001.
- Касьянов Г., *Націоналізація історії в Україні*, www.polit.ru/article/2009/01/06/ucraine/ (dostęp: 9.08.2018).
- Качараба С., *Еміграційна політика Польщі та її реалізація у волинському воєводстві (1921–1939 рр.)*, „Проблеми Слов’янознавства” 52 (2002).
- Комар В., *Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 рр.)*, Івано-Франківськ 2011.
- Комар В., „Українське питання” в політиці урядів Польщі (1926–1939 рр.), „Український історичний журнал” (2001), № 5.
- Крамар Ю., *Ідея польсько-українського порозуміння в політичній концепції волинського воєводи Г. Юзевського*, „Intermagum: історія, політика, культура” 2 (2015).
- Крамар Ю., *Національно-культурна та релігійна політика урядів Польщі на Волині (1921–1939 рр.)*, Луцьк 2015.
- Крамар Ю., *Українсько-польські взаємовідносини на Волині у міжвоєнний період (за документами Державного архіву Волинської області)*, „Архіви України” (2013), № 3.
- Красівський О., *Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр. Проблеми взаємовідносин*, Київ 1998.
- Крим в умовах суспільно-політичних трансформацій (1940–2015)*, ред. В. Смолій, Київ 2016.
- Кугутяк М., *Історія української націонал-демократії (1918–1929)*, т. 1, Київ–Івано-Франківськ 2002.
- Кугутяк М., *Українська націонал-демократія (1918–1939)*, т. 2, Київ–Івано-Франківськ 2004.
- Кульчицький С., *Україна між двома війнами (1921–1939 рр.)*, Київ 1999 (Україна крізь віки, т. 11).
- Кучерепа М., „Волинський експеримент” воєводи Г. Юзевського, в: *Проект „Україна”. Галичина та Волинь у складі міжвоєнної Польщі*, ред. М. Литвин, Харків 2017.
- Кучерепа М., *Національна політика Другої Речіпосполитої щодо українців (1919–1939 рр.)*, в: *Україна-Польща важкі питання. Матеріали II міжнародного семінару істориків „Українсько-польські відносини в 1918–1947 роках”, Варшава, 22–24 травня 1997*, Світовий союз воїнів Армії Крайової, Об’єднання українців у Польщі, Варшава 1998.
- Лісевич І., *У відблиску польських багнетів. Життя Києва під час перебування в ньому польських військ (травень-червень 1920 р.)*, Київ 2002.
- Лаврецький Р., *Українсько-польсько-більшовицька війна 1920 року в сучасній українській та польській історіографії*, „Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Збірник наукових праць” 18 (2009).
- Литвин В., *ХХ століття в українсько-польських відносинах*, „Історіографічні дослідження в Україні” 13 (2003).
- Литвин В., *Україна: доба війн і революцій (1914–1920)*, Київ 2003.
- Литвин С., *Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана*, Київ 2001.

- Литвин М., Науменко К., *Історія ЗУНР*, Львів 1995.
- Литвин М., *Українсько-польська війна 1918–1919 рр.*, Львів 1998.
- Малярчук О., *Разом і нарізно: особливості міжнаціональних відносин, Проект „Україна”. Галичина та Волинь у складі міжвоєнної Польщі*, ред. М. Литвин, Харків 2017.
- Нариси історії України НАН України*, ред. В. Смолій, Київ 2011.
- Перга Ю., *Суспільно-політичний розвиток українців Холмищини і Підляшшя (1918–1939 рр.): історіографія проблеми*, „Сторінки історії” 40 (2015).
- Портнов А., *Історії для домашнього вжитку. Есеї про польсько-російсько-український трикутник пам'яті*, Київ 2013.
- Проект „Новоросія” і новітня російсько-українська війна*, ред. Ф. Турченко, Г. Турченко, Київ 2015.
- Проект „Новоросія”: 1764–2014. Ювілей на крові*, ред. Г. Турченко, Ф. Турченко, Запоріжжя 2014.
- Рубльов О., Реєнт О., *Українські визвольні змагання 1917–1921 рр.*, Київ 1999 (Україна крізь віки, т. 10).
- Рубльова Н., Рубльов О., *Україна – Польща 1920–1939 рр.: 3 історії дипломатичних відносин УСРС з Другою Річчю Посполитою: Документи і матеріали*, Київ 2012.
- Руда О., *Державна політика Другої Речі Посполитої в національній сфері у 1918–1926 рр.*, „Проблеми гуманітарних наук. серія Історія” (2015), № 36.
- Руда О., *Мультикультуровий простір Галичини*, в: *Проект „Україна”. Галичина та Волинь у складі міжвоєнної Польщі*, ред. М. Литвин, Харків 2017.
- Русский мир на Донбасі та в Криму: історичні витоки, політична технологія, інструмент агресії: (аналітична доповідь)*, ред. В. Смолій, Київ 2018.
- Слюсаренко П., *Армія Української Народної Республіки у російсько-польській війні 1920 року*, „Збірник наукових праць Військового гуманітарного інституту Національної академії оборони України” (2002), № 6 (31).
- Смолій В., Якубова Л., *Історичний контекст формування проекту русский мир та практика його реалізації в Криму й на Донбасі: Аналітична записка*, Київ 2018.
- Солдатенко В., *Україна в революційну добу. Рік 1920*, т. 4, Київ 2010.
- Солдатенко В., *Українська революція. Концепція та історіографія*, Київ 1997.
- Соляр І., *Між ідеями негачії польської держави і здобуття автономії*, в: *Проект „Україна”. Галичина та Волинь у складі міжвоєнної Польщі*, ред. М. Литвин, Харків 2017.
- Срібняк І., *Українці на чужині. Полонені та інтерновані вояки-українці в країнах Центральної та Південно-Східної Європи: становище, організація, культурно-просвітницька діяльність (1919–1924 рр.)*, Київ 2000.
- Стрілько-Тютюн В., *Грона українських повстань: Антибільшовицький спротив на Бориспільщині в 1917–1932 роках*, Дніпро 2017.
- Сухий О., *Сучасна історична наука в Україні: візії та напрями*, в: *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць*, Тернопіль 2012 (Історія, міжнародні відносини, Вип. 10).
- Сучасний дискурс Другої світової війни у російській науковій літературі та публіцистиці: бібліографічний покажчик*, ред. Д. Стегній, Київ 2018.
- Тищик Б., *Західно Українська Народна Республіка (1918–1923). Історія держави і права*, Львів 2004.
- Футала В., *Національна політика Польщі на західних землях України у 1920–1930-х рр.: сучасне українське бачення*, „Східноєвропейський історичний вісник” 5 (2017).
- Швагуляк М., *Суспільно-політична ситуація у Західній Україні на початку 30-х років ХХ ст.*, „Записки Наукового товариства ім. Шевченка”, т. 222, Львів 1991.
- Юрасов А., *Крым: проблемы истории. Сборник статей*, Москва 2016.

Julita Komosa, doktorantka Instytutu Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk. Zajmuje się rosyjską polityką historyczną wobec Ukrainy. Główne zainteresowania to przede wszystkim relacje rosyjsko-ukraińskie, polityka historyczna Rosji oraz Ukrainy, obecna sytuacja na Krymie oraz w Donbasie, pamięć oraz świadomość historyczna narodów postkomunistycznych (julita.zielinska@wp.pl).

Julita Komosa, PhD student at Ludwik and Aleksander Birkenmajer Institute for the History of Science, Polish Academy of Sciences; interested in Russian historical policy towards Ukraine, her main scholarly interests include Russian-Ukrainian relations, historical policy of Russia and Ukraine, current situation in the Crimea and Donbas, historical memory and awareness of post-communist nations (julita.zielinska@wp.pl).